

نبی کریم ﷺ کا ذریعہ معاش

تحریر: حافظ محمد سعد اللہ دیال سنگھ ٹرسٹ لاہوری، لاہور

صابر و قانع طبیعت:

اس امر میں کوئی شبہ نہیں کہ اللہ کریم نے اپنے شاہکار تخلیق اپنے آخری نبی اور اپنے حبیب علیہ التحیۃ والتسلیم کو تمام انسانوں کیلئے ہر پہلو، ہر زوئے، ہر جہت، ہر اعتبار، ہر لحاظ اور ہر حوالے سے ایک کامل، مثالی اور منفرد نمونہ بنانے کیلئے جہاں بے شمار خاندانی، نسبی، جسمانی، روحانی، ظاہری، باطنی، علمی، اخلاقی اور صوری و معنوی کمالات عنایت فرمائے وہاں اس نے آنجناب ﷺ کو عام لوگوں کے برعکس کھانے پینے اور بھوک پیاس کے معاملات میں بھی حجتان سے غیر معمولی اور بافوق العادت صبر و قناعت، قوت برداشت، دنیا سے بے رغبتی، سیر چشمی اور غنائے نفس کی دولت سے مالا مال فرمایا تھا۔ چنانچہ آپ ﷺ کی صابر و قانع طبیعت کے متعلق آپ کی حجتان کی دایہ اور گھر طوباندی و خادمہ سیدہ ام ایمن ”برکتہ“ جو آپ ﷺ کو اپنے والد گرامی کے ترکہ میں ملی تھیں (۱) اور جنہیں آپ ﷺ ازراہ احترام ”امی بعد امی“ (میری ماں کے بعد دوسری ماں) فرمایا کرتے تھے (۲) نے آپ کی ایک بڑی ایمان افروز عادت کریمہ بیان کی ہے۔ فرماتی ہیں:

”ما را بیت النبی ﷺ شکا صغیرا ولا کبیرا جوعاً ولا عطشاً“ (۳)

۱۔ (الف) لکن سعد: الطبقات الکبریٰ: ج ۱ ص ۱۰۰ اور صادر بیروت ۷۷/ ۱۳ھ / ۱۹۵۸ء

(ب) عماد الدین ابو الفداء: کتاب المختصر فی اخبار البشر (تاریخ نبوی الفداء): ج ۱ ص ۱۱۰

مطبع حنیہ مصر

(ج) لکن کثیر: السیرۃ النبویہ: ۳: ۶۳۲ بیروت (دور ترجمہ ج ۳ ص ۲۵۲ مکتبہ قدوسیہ لاہور

۲۔ (الف) نووی: شرح مسلم مع صحیح مسلم: ج ۲ ص ۲۹۱ (باب من فضائل ام ایمن) مطبع کلاں کراچی

(ب) لکن کثیر: السیرۃ النبویہ: ۳: ۶۳۲ بیروت لبنان (دور ترجمہ ج ۳ ص ۲۵۳ مکتبہ

قدوسیہ اردو بازار لاہور

۳۔ (الف) لکن سعد: الطبقات الکبریٰ: ۱: ۱۶۸ اور صادر بیروت

(ب) مقریزی: استیعاب الاسامع مسائل رسول من الانباء: ج ۱ ص ۷۷-۷۸ قاہرہ

(ج) © rasailojaraid.com

(میں نے کبھی نہیں دیکھا کہ نبی کریم ﷺ نے صحن میں یا بوے ہو کر کبھی بھوک اور پیاس کی شکایت کی ہو۔)

آگے فرماتی ہیں ملاقات یوں ہوتا کہ صبح کے وقت آپ ﷺ آب زم زم نوش فرمالیتے جب کھانا پیش کیا جاتا تو فرماتے میں پہلے ہی سیر ہوں۔ اب کھانے کی حاجت نہیں (۱) کھانے پینے میں مبر و قناعت اور برداشت کے اس معمول کے متعلق ام المومنین سیدہ عائشہؓ کی یہ عینی گواہی بھی ملاحظہ کیجئے، فرماتی ہیں:

”کان اذا دخل قال هل عندکم طعام؟ فاذا قيل لا قال انی صائم“ (۲)
(جب آپ ﷺ گھر تشریف لاتے تو پوچھتے کیا تمہارے پاس کوئی کھانے کی چیز ہے؟ اس کے جواب میں اگر یہ عرض کیا جاتا کہ کوئی شے نہیں تو فرماتے: پھر میں روزہ دار ہوں (روزے کی نیت کرتا ہوں)۔ انہی ام المومنین سے مروی ایک روایت میں یہ معمول بھی لکھا ہے کہ:

”جب آپ ﷺ اپنے اہل خانہ میں تشریف فرماتے تو ملاقات کھانے پینے کے متعلق کچھ پوچھتے ہی نہیں تھے۔ اگر گھر والوں نے کوئی چیز کھانے پینے کو دے دی تو چپ کر کے کھا لی (ورنہ کوئی لمبا چوڑا نقاضا نہیں ہوتا تھا) (۳)

یہ تو بھوک پیاس اور کھانے پینے کے معاملے میں آپ کی انتہائی قوت برداشت اور صبر و قناعت کی ایک ہلکی سی جھلک تھی۔ بعض اوقات یوں بھی ہوتا کہ جب آپ کی ذات گرامی پر ملکوتی و نورانی صفات کا غلبہ ہوتا اور آپ ﷺ قرب الہی و قربانی اللہ کی انتہائی منازل پر فائز ہوتے تو ظاہری طور پر کھانے پینے کی نعمت ہی نہیں آتی تھی۔ چنانچہ صحیح بخاری اور دیگر کتب صحاح میں یہ روایت موجود ہے کہ ایک موقع پر نبی اکرم ﷺ نے وصال کے روزے (مسلل روزے جن کے درمیان کھانا پینا نہیں ہوتا رکھنے شروع کیے تو حضور ﷺ کی اقتداء میں اہل بیت نبوی ﷺ کے سچے اور عملی طور پر دلدادہ صحابہ کرامؓ نے بھی وصال کے روزے رکھنے شروع کر دیے۔ حضور اکرم ﷺ کو اپنے غلاموں کی اس اقتداء اور روش کا پتہ چلا تو ازراہ شفقت و رحمت اور ازراہ

۱۔ (الف) ابن سعد: الطبقات الکبریٰ: ۱: ۱۶۸، ۱۶۹

(ب) مقریزی: امتاع الاسماع، ملل رسول من الانباء: ج ۱، ص ۷۷-۸، قاہرہ۔

۲۔ (الف) سنن ابی داؤد: ج ۱، ص ۳۳۳ (کتاب الصیام) طبع کلاں کراچی

(ب) امام سیوطی: اشمال الشریفہ ص ۱۴۰، طبع جدہ، سعودی عرب ۱۴۱۲ھ / ۱۹۹۱ء

۳۔ قاضی عیاض: الشفاء، ص ۱۷، طبع مصر

تخفیف و سہولت ایسا کرنے سے منع فرمایا۔ اس پر عاشقانِ رسول ﷺ نے جب یہ محبت بھر اشکال پیش کیا کہ آخر آپ ﷺ بھی تو صوم وصال رکھ رہے ہیں؟ (پھر ہم اس سنت سے کیوں محروم رہیں) اس اشکال کے جواب میں اللہ کے رؤف رحیم نبی ﷺ نے فرمایا:

”میں تمہاری مانند نہیں ہوں۔ میرا حال تو یہ ہے کہ میں رات اپنے پروردگار کے پاس گزارتا ہوں۔ وہ مجھے کھلاتا اور پلاتا ہے“ (۱)

کھانے پینے کے بشری تقاضے:

تاہم اس کا یہ مطلب نہیں کہ آپ ﷺ کھانے پینے کی اور دیگر انسانی و معاشی ضروریات سے بالکل مبرا تھے۔ کھانے پینے اور دیگر حوائج ضروریہ کی تکمیل کیلئے آپ ﷺ کی سعی پر تو قرآن مجید کی نص موجود ہے۔ چنانچہ قرآن مجید کی صراحت کے مطابق اللہ مکہ نے نبی کریم ﷺ کے حوالے سے جب یہ اعتراض کیا کہ:

”مَنْ لَ هَذَا الرَّسُولِ يَأْكُلُ الطَّعَامَ وَيَمْسُحُ فِي الْأَسْنَوَاقِ (سورۃ الفرقان: ۷)

(اس رسول کو کیا ہے کہ کھانا کھاتا ہے اور بازاروں میں چلتا پھرتا ہے۔)

تو اللہ کریم نے تھوڑا سا آگے چل کر اس فضول اعتراض کا جواب اور حضور ﷺ کو تسلی دیتے ہوئے فرمایا:

”وَمَا أَرْسَلْنَاكَ مِنَ الْمُرْسَلِينَ إِلَّا أَنَّهُمْ لَيَأْكُلُونَ الطَّعَامَ وَيَمْسُحُونَ الْأَسْنَوَاقَ“ (الفرقان: ۲۰)

(ہم نے آپ ﷺ سے پہلے جتنے بھی رسول بھیجے وہ سب کے سب کھانا کھاتے تھے اور بازاروں میں چلتے تھے)

علاوہ ازیں صحاح ستہ اور اکثر کتب حدیث میں موجود باب ”کتاب الاطعمۃ“ اور سیرت و شمائل الرسول کی کتابوں میں آپ ﷺ کے مرغوب کھانوں اور مشروبات کی فہرست اور جب بصری تقاضے غالب ہوتے تو کھانا طلب کرنا اور بھوک محسوس فرمانا اس بات کی دلیل ہیں کہ

۱۔ (الف) صحیح بخاری (کتاب الصوم باب الوصال) ج ۱ ص ۲۶۳ طبع کلاں کراچی

۲۔ (ب) صحیح بخاری (کتاب الاعتصام باب: ما سکرہ من التعمق الخ) ج ۲ ص ۱۰۸۴

۳۔ (ج) صحیح مسلم مع شرح نووی (کتاب الصیام باب النہی عن الوصال) ج ۱ ص ۳۵۱-۳۵۲ طبع کراچی

۴۔ (د) سنن ابی داؤد (کتاب الصیام باب فی الوصال) ج ۱ ص ۳۲۲ طبع کلاں کراچی

آپ ﷺ بھوک پیاس اور دیگر بھری تقاضوں سے مبرا نہ تھے۔ (۱)

آپ ﷺ کے اہل بیت اطہار بھی حد درجہ صابر و قانع ہونے کے باوجود آخر انسان تھے۔ دیگر انسانوں کی طرح انہیں بھی کھانے پینے کپڑے لےنے علاج معالجہ روزمرہ کی دیگر ذاتی معاشی معاشرتی و سماجی ضروریات اور انسانی خواہشات کو ایک باعزت بلا قار مناسب اور معقول انداز میں پورا کرنے کی ضرورت ہوتی تھی۔

تیسرے اہل و عیال کے ضروری اخراجات اور حوائج ضروریہ کی فراہمی میں آپ ﷺ نے اپنی امت کے عیال دار لوگوں کیلئے ایک نمونہ بھی چھوڑا تھا تو سوال پیدا ہوتا ہے کہ آپ ﷺ کی اور آپ ﷺ کے اہل بیت کی گزر بسر کس طرح ہوتی تھی اور آپ ﷺ خانگی ضروریات کی فراہمی و تکمیل کس طرح فرماتے تھے؟ آسان لفظوں میں آپ ﷺ کا ذریعہ معاش یا ذریعہ آمدن کیا تھا؟ تو آئندہ سطور میں ہم یہی چیز معلوم کرنے کی سعادت حاصل کرتے ہیں۔

ہمارے گرامی قدر سیرت نگاروں (نور اللہ قبورہم) نے اگرچہ بالعموم اس چیز کو مستقل عنوان کے تحت ذکر نہیں کیا تاہم حدیث کی کتابوں میں متفرق مقامات پر حضور اکرم ﷺ کے ذریعہ معاش کا سراغ مل جاتا ہے۔ چنانچہ اہل علم کو معلوم ہے کہ نبی کریم ﷺ نے جب جوانی میں قدم رکھا تو ذریعہ معاش کیلئے عام شرفاء مکہ اور اپنے آبواجد کے پیشہ تجارت کو اختیار فرمایا۔ اس سلسلے میں آپ ﷺ نے چچا جان کے ہمراہ شام کا تجارتی سفر اور پھر سیدہ خدیجہ کا تجارتی مال لے کر کئی ممالک کا سفر کیا (۲) اور اپنی دیانت و امانت اور خدا و اودھانت و فطانت سے دوسرے تاجروں سے

۱۔ تفصیل کیلئے ملاحظہ ہو :

(الف) شمائل ترمذی، مع جامع ترمذی ص ۵۷۸-۵۷۹ طبع کلاں کراچی

(ب) زاد المعاد لائن قیم الجوزیہ، ج ۱ ص ۵۰ تا ۵۰۳، بیروت ۱۴۰۵ھ / ۱۹۸۵ء

(ج) شبلی نعمانی، سیرۃ النبی، ۲: ۱۲۳-۱۲۵ طبع الفضل لاہور

۲۔ تفصیل کیلئے ملاحظہ ہو :

(الف) لائن سعد: الطبقات الکبریٰ، ۱: ۱ تا ۳۱، بیروت

(ب) لائن جریر طبری: تاریخ طبری، ۲: ۲۸ تا ۲۸۲، مصر ۱۹۶۱ء

(ج) علامہ طبری: سیرت طیبہ، ۱: ۱۵ تا ۲۲، مصر

(د) ابن حنبل: سیرۃ النبی، ۱: ۱۵ تا ۲۶، مصر

کہیں زیادہ نفع کمایا (۱) پھر ۲۵ سال کی عمر میں جب آپ ﷺ سیدہ خدیجہ کے رفیق تجارت سے آگے بڑھ کر ان کے ”رفیق حیات“ بھی بن گئے تو آنحضرتؐ نے زوجہ محترمہؓ کا شرف حاصل کرنے کے بعد اپنے خدا داد مال، اپنے ایثار، اپنے خلوص و محبت اور اپنی کمال وفا شعارى کے باعث حضور ﷺ کو مالی تفکرات اور بال بچوں کے بن و نفقہ کی ذمہ داریوں سے مستغنی کر دیا تھا۔ سیدہ خدیجہ کے اس ذاتی خلوص و محبت و فاشعارى اور مالی ایثار و قربانی کا اعتراف جہاں خود حضور ﷺ کو تھا۔ (۲) وہاں اللہ کریم نے بھی بطور احسان یاد دلایا۔ چنانچہ ارشاد الہی ہوا:

”وَوَجَدَكَ عَائِلًا فَأَغْنَى“ (سورۃ النضی: ۸)

اور اس نے آپ کو نادار پایا تو (سیدہ خدیجہ سے نکاح کے ذریعے) غنی کر دیا۔

حضرت ابو ایوب انصاریؓ کی مہمانی:

مکہ مکرمہ سے ہجرت کے بعد جب آپ ﷺ مدینہ منورہ تشریف لائے تو سات ماہ تک معروف صحابی حضرت ابو ایوب انصاریؓ کو مہمانی کا عظیم شرف عطا (۳) ظاہر ہے اس عرصے میں آپ ﷺ کو اپنے اور اپنے اہل عیال کے کھانے پینے اور دیگر گھریلو اخراجات کیلئے کسی کام اور محنت کی ضرورت نہ تھی۔

حضرت ابو ایوب انصاریؓ کی سعادت اور خوش نصیبی تھی کہ دیگر جاں نثار اور وفا شعار انصاریؓ زبردست خواہش اور حد درجہ تمنا کے باوجود اللہ کریم نے انہیں نبی پاک ﷺ کی

۱۔ (الف) لکن سعد: الطبقات الکبریٰ: ۱: ۳۰ میروت

(ب) علامہ حلبی: سیرت حلبیہ: ۱: ۲۱۹ مصر

۲۔ (الف) احمد عبدالرحمن البناء: الفتح الربانی ترتیب مسند احمد: ۲۰: ۲۳۱ طبع قاہرہ۔

(ب) سیبلی: الروض الانف: ۱: ۷۷ طبع مصر

۳۔ (الف) سمودی: وقاء الوفاء: ۱: ۱۹۰ طبع میروت۔ لبنان ۱۹۷۱ء

(ب) لکن کثیر: سیرۃ النبی (اردو ترجمہ) ج ۱ ص ۸۱ مکتبہ قدوسیہ، اردو بازار لاہور

”مہمان نوازی“ کیلئے منتخب فرمایا تھا (۱) تو یہ کیسے ممکن تھا کہ وہ حضور ﷺ کی خاطر تواضع اور مہمانداری کر کے دنیا و آخرت کی سعادتیں حاصل نہ کرتے۔ وہ اگرچہ کوئی امیر کبیر آدمی نہ تھے جس کی دلیل یہ ہے کہ ایک رات پانی کا گھڑا ٹوٹ گیا تو پانی کے نیچے حضور ﷺ کے کمرے میں ٹپکنے کے اندیشے کے باعث انہیں اپنے ہی خلاف کے ذریعے اس پانی کو جذب کرنا پڑا تھا۔ گھر میں اتنا کپڑا (تولیہ وغیرہ) نہ تھا کہ اس سے پانی کو جذب کر سکتے۔ (۲) اس کے باوجود ام ایوبؓ روزانہ بڑی عقیدت اور چاہت سے کھانا تیار کرتے اور پہلے بارگاہ نبوی ﷺ میں لے آتے جو کھا بیچ رہتا۔ اسے میاں بیوی بطور تھمرک بڑے شوق سے کھاتے اور برتن کی اسی جگہ سے کھاتے جہاں حضور ﷺ کے دست مبارک کے نشان لگے ہوتے تھے۔ (۳)

حضرت ابو ایوبؓ تو مہمان نوازی کے طور پر ”ماہضر“ بارگاہ نبوی میں پیش کرتے ہی تھے اس دوران کئی دوسرے انصار بھی روزانہ حضور ﷺ کیلئے کھانا اور دیگر تحائف پیش کرنے میں ابو ایوبؓ سے پیچھے نہیں تھے۔ چنانچہ سمبودی نے حضرت زید بن ثابتؓ کا بیان نقل کیا ہے کہ جب نبی کریم ﷺ حضرت ابو ایوبؓ کے گھر جلوہ افروز ہو گئے تو سب سے پہلا آدمی جو یہاں لے کر حضور ﷺ کی رہائش گاہ میں داخل ہوا وہ میں تھا۔ گندم کی روٹی سے تیار کی گئی ٹرید کا پیالہ کچھ تھی اور دودھ آپ ﷺ کے سامنے رکھتے ہوئے میں نے عرض کیا یا رسول اللہ! یہ پیالہ (کھانا) میری والدہ

۱۔ تفصیل کیلئے ملاحظہ ہو :

(الف) لنن کثیر: سیرۃ النبویہ: ۲: ۴۲۷۲

(ب) علامہ طبری: سیرت طبریہ: ۲: ۲۳۸

(ج) سیبلی: الروض الانف: ۲: ۲۲۸ طبع مصر

(د) لنن اشیر الجزری: اسد الغلبہ: ۲: ۸۰-۸۱ طبران

(ه) سمبودی: وقاء الوقاء: ۱: ۲۵۶ تیروت لبنان

(و) علامہ الصالحی الشافعی: سبل اللہی والرشاد فی سیرت خیر العباد (سیرت شافعی): ۳: ۳۹۰

۲۔ (الف) سیبلی: الروض الانف: ۲: ۲۳۹ طبع مصر

(ب) سمبودی: وقاء الوقاء: ۱: ۲۶۳ تیروت لبنان

(ج) لنن کثیر: سیرۃ النبویہ: ۲: ۴۲۷۲

(د) لنن حجر الاصابہ فی تمییز الصحابہ ذکر ایوب (خالہ) انصاری

۳۔ لنن اشیر الجزری: اسد الغلبہ: ۲: ۸۱ طبران

نے آپ کی خدمت میں بھیجا ہے۔ آپ ﷺ نے اس پر مجھے ”بارک اللہ فیہا“ کے الفاظ سے برکت کی وعادیتے ہوئے اپنے تمام ساتھیوں کو بلالیا اور سب نے مل کر کھالیا۔ میں (زید بن ثلث) ابھی دروازے سے نہیں ہٹا تھا کہ حضرت سعد بن عبادہؓ (رئیس الانصار) کا غلام سر پر ایک ڈھکا ہوا پیالہ رکھے ہوئے آگیا۔ میں نے ابو ایوب کے دروازے پر کھڑے ہو کر اس پیالہ کا ڈھکنا اٹھا کر دیکھا تو اس میں شید تھی جس کے اوپر گوشت کی ہڈیاں نظر رہی تھیں۔ غلام نے بارگاہ نبوی ﷺ میں حاضر ہو کر وہ پیالہ پیش کر دیا۔ زید بن ثلث مزید فرماتے ہیں کہ کوئی رات ایسی نہ گزری تھی جس رات ہم بنی مالک بن النجار میں سے تین چار آدمی باری باری حضور ﷺ کی خدمت میں کھانا پیش نہ کرتے ہوں حتیٰ کہ آپ ﷺ اپنے دولت کدہ میں منتقل ہو گئے۔ (۱)

انصار کے ہدیے:

جب آپ ﷺ حضرت ابو ایوب کے گھر سے اپنے دولت کدہ منتقل ہو گئے تو شروع میں ہمیں آپ ﷺ کا کوئی ذریعہ معاش نظر نہیں آتا اور اس کی وجہ بظاہر یہ معلوم ہوتی ہے کہ انصار مدینہ خصوصاً بنو سہم بن النصار یوں نے اپنے خلوص و محبت و عقیدت و ارادت اور جذبہ ایثار کے باعث آپ ﷺ کو اہل بیت نبوی کے کھانے اور دیگر اخراجات کے سلسلے میں چنداں متفکر نہیں ہونے دیا۔ (۲) انصار کی محبت کا یہ عالم تھا کہ ان کے مرد اور عورتیں مختلف ہدایا (کھانے پینے کی چیزیں) بھیج کر رسول مقبولؐ کا قرب حاصل کرتے اور نظر التفات چاہتے تھے۔ حضرت انسؓ کی والدہ ام سلیم کے پاس ہدیہ دینے کیلئے کوئی چیز نہ تھی انہوں نے یہ حسرت اپنایا انسؓ بارگاہ نبوی میں خدمت کیلئے پیش کر کے پوری کی (۳)

آپ کے نضیالی عزیز اور صاحب حیثیت حضرت سعد بن عبادہؓ حضرت سعد بن معاذؓ اور اسد بن زرارہ کی عقیدت کا تو یہ عالم تھا کہ روزانہ بلا ناغہ ان کے کھانے کا پیالہ دولت کدہ نبوی میں پہنچتا تھا۔ (۴) انصار کی اس پر خلوص محبت کی تائید صحیحین اور دیگر کتب حدیث میں موجود ام المومنین سیدہ عائشہ صدیقہؓ کی اس روایت سے بھی ہوتی ہے کہ :

۱۔ (الف) سمہودی: وقاء الوقاء ۱: ۲۶۴، بیروت لبنان

(ب) ابن کثیر: سیرۃ النبی (اردو ترجمہ) ج ۱ ص ۳۸۰-۳۸۱ مکتبہ قدوسیہ، اردو بازار لاہور

۲۔ ابن سعد: الطبقات الکبریٰ (اردو ترجمہ تمام طبقات کبیر) ج ۱ ص ۵۳-حیدر آباد دکن ۱۹۴۴ء

۳۔ سمہودی: وقاء الوقاء ۱: ۱۹۳، بیروت لبنان

۴۔ سمہودی: وقاء الوقاء ۱: ۱۹۰، بیروت لبنان

”قد کان لرسول اللہ ﷺ جبران من الانصار وکانت لهم منائح فکانوا یرسلون الی رسول اللہ ﷺ من البانہا فیسقیناہ“ (۱)

(رسول مقبول ﷺ کے چند پڑوسی انصار میں سے تھے جن کے پاس اونٹیاں تھیں وہ (انراہ محبت) حضور ﷺ کے پاس دودھ بھیجا کرتے تھے تو وہ دودھ آپ ﷺ ہمیں پلا دیتے تھے۔)

علاوہ ازیں مدینہ منورہ کے انصار کسان اور زراعت پیشہ تھے۔ ان میں سے صاحب ثروت حضرات نے اپنے اپنے باغوں میں ایک ایک درخت کو نشان زدہ کر دیا تھا کہ اس کا پھل رسول اللہ ﷺ کیلئے ہوگا۔ چنانچہ ہر سال کھجور کی فصل کٹنے پر اس درخت سے جتنی کھجوریں حاصل ہوتیں وہ سب حضور ﷺ کے گھر پہنچا دی جاتیں (۲) آپ ﷺ یہ کھجوریں قبول فرماتے رہے مگر جب ۳-۴ھ میں بنو قریظہ اور بنو نضیر کے املاک اور زرعی زمینیں بطور ”لئے“ آپ ﷺ کے زیر تصرف آئیں تو آپ ﷺ نے مخلصین انصار کے یہ باغات (درخت) ان کو واپس فرما دیے تھے (۳)

ذاتی بکریاں و اونٹنیاں :

ہاتھ سے کما کر کھانے والی بلکہ دوسروں کو کھلانے والی نبی کریم ﷺ کی غیور خوددار اور غنی النفس کی دولت سے مالامال ذات کیلئے کیسے ممکن تھا کہ وہ ان صحابہ کے تحائف دہدایا اور نذرانوں پر بھروسہ کرتے ہوئے ہاتھ پر ہاتھ رکھ کر بیٹھ جاتے۔ انصار کے یہ پر خلوس ہدیے اور نذرانے تو محض ان غلاموں و عقیدت مندوں کی تسکین خاطر عزت افزائی اور بلندی درجات کیلئے قبول کیے جاتے تھے۔ مندرجہ بالا ذریعہ دیگر سیرت نگاروں کے مطابق آجنگاہ علیہ التحیۃ والتسلیم

- ۱۔ (الف) امام بخاری: صحیح بخاری: ۲: ۹۵۶ طبع کلاں کراچی
- (ب) امام مسلم: صحیح مسلم مع شرح نووی: ۲: ۴۰۱ طبع کلاں کراچی
- (ج) ابن حبان: صحیح ابن حبان: ۹: ۸۸، سانگلہ ہل، شیخوپورہ۔
- (د) ابن ابی شیبہ: مصنف: ۳: ۲۴۹ کراچی
- (ه) ابن سعد: الطبقات الکبریٰ (عن ابی ہریرۃ) ج ۱ ص ۴۰۱ بیروت
- (و) البیہقی: دلائل النبوة: ۱: ۳۴۱، مکتبہ اثریہ، لاہور
- ۲۔ (الف) ڈاکٹر محمد حمید اللہ: خطبات بیادپور (خطبہ نظام مالہ و تقویم ص ۷۵ تا ۷۶ جامعہ اسلامیہ بہاولپور۔
- (ب) اردو اترہ معارف اسلامیہ، ج ۱ ص ۴۵ پنجاب یونیورسٹی، لاہور
- ۳۔ صحیح مسلم: ۲: ۹۶ طبع کلاں کراچی

نے اپنے بال چوں کی غذائی ضروریات کیلئے دودھ دینے والی کچھ بحریاں اور لونٹیاں ذاتی طور پر خرید لی تھیں اور کچھ لوگوں نے بطور ہدیہ پیش کی تھیں۔ (۱)

ان بحریوں اور لونٹیوں کیلئے شہر مدینہ کے مضافات میں ایک چراگاہ معین کی گئی جہاں ایک صحابی رضا کارانہ طور پر ان جانوروں کی نگہداشت کرتے (انہیں چرانے کا فریضہ انجام دیتے اور روزانہ دودھ اس مقام سے مدینہ منورہ لاکر رسول اللہ ﷺ کے ہاں پہنچایا کرتے تھے۔ لعل خاندان اس دودھ کو استعمال کرتے تھے۔ (۲)

مال غنیمت میں حصہ :

رمضان المبارک ۲ھ میں غزوہ بدر پیش آیا اور اس کے بعد بوجہ غزوات کا ایک مستقل سلسلہ چل نکلا۔ دشمنان اسلام کے ساتھ بدور قوت ان جنگوں اور باقاعدہ لشکر کشی کے نتیجے میں دشمنوں کی املاک اور ساز و سامان ”غنیمت“ کے طور پر ہاتھ لگتا۔ اللہ کریم نے سالانہ انبیاء کرام اور ان کی امتوں کے برعکس اس مال غنیمت کو حضور ﷺ کیلئے بطور خاص حلال قرار دیتے ہوئے (۳) آپ ﷺ کیلئے اور آپ ﷺ کے غلاموں کیلئے ایک آمدن کا ذریعہ بنادیا۔ قرآنی ہدایات کے مطابق جو کچھ مال غنیمت حاصل ہوتا اس کا ۱/۵ حصہ (خمس) نائب الہی سربراہ مملکت اور رسول خدا ہونے کی حیثیت سے آپ ﷺ کی (سرکاری) تحویل میں آتا اور باقی ۴/۵ حصہ (منقول) مجاہدین اور غازیوں میں تقسیم کر دیا جاتا۔ کل مال غنیمت کا ۱/۵ حصہ میں اللہ کریم نے پانچواں حصہ یعنی کل کا ۲۵/۱ انبی کریم ﷺ کیلئے مختص فرمادیا۔ چنانچہ ارشاد ہوا:

۱۔ البلاذری: انساب الاشراف ۱: ۵۱۲ تا ۵۱۳ ہر دوت

۲۔ ڈاکٹر محمد حمید اللہ: خطبات بھولپور (خطبہ نظام مالہ و تقویم) ص ۶۷ تا ۷۲ اسلامیہ یونیورسٹی بھولپور

۳۔ ارشاد نبوی ہے ”اُحِلَّتْ لِي الْغَنَائِمُ“ میرے لئے غنیمتیں حلال کر دی گئیں (مشکوٰۃ ص ۵۱۲)

طبع کلاں کراچی۔) ایک دوسری حدیث میں فرمایا: ”فَلَمْ تَحِلَّ الْغَنَائِمُ لِأَحَدٍ مِنْ قَبْلِنَا ذَلِكَ بَانَ اللَّهُ رَأَى ضَعْفَنَا وَعَجْزَنَا فَطَبَّحَ هَالَنَا“ ہم سے قبل کسی کیلئے یہ غنیمتیں حلال نہ تھیں۔ بایں وجہ کہ اللہ نے ہماری کمزوری اور مجر کو دیکھا تو غنیمت کو ہمارے لئے حلال

کر دیا (مسلم ۲: ۸۵ کراچی)

مارچ ۲۰۰۱ء

﴿۴۷﴾

علمی و تحقیقی مجلہ فقہ اسلامی

”وَاعْلَمُوا أَنَّمَا غَنِمْتُمْ مِنْ شَيْءٍ فَإِنَّ لِلَّهِ خُمُسَهُ وَلِلرَّسُولِ وَلِذِي الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسْكِينِ وَابْنِ السَّبِيلِ“ (سورۃ الانفال: ۴۱)

(اور جان لو کہ جو کچھ تمہیں بطور غنیمت حاصل ہو سو اس کا پانچواں حصہ اللہ اور رسول کیلئے اور (رسول کے) قریبداروں کیلئے اور یتیموں کیلئے اور مسکینوں کیلئے اور مسافروں کیلئے ہے۔)

تمام غزوات میں نبی کریم ﷺ نہ صرف شریک ہوتے بلکہ امیر لشکر بھی ہوتے تھے۔ اس لئے مال غنیمت ۴/۵ حصہ جو مجاہدوں اور غازیوں میں پیدل اور سوار میں تقوڑے سے فرق (۱) (پیدل کیلئے ایک اور سوار کیلئے دو حصے) کے ساتھ تقسیم کیا جاتا تھا۔ اسمیں دیگر مجاہدین کے ساتھ حضور ﷺ کو بھی برابر کا حصہ ملا۔ یوں مال غنیمت سے ملنے والا حصہ نبی کریم ﷺ کی آمدن کا ایک معقول ذریعہ بن گیا۔ کیونکہ بعض غزوات میں کثیر مال غنیمت مسلمانوں کے ہاتھ آیا تھا مثلاً صرف حوازن سے جو مال غنیمت حاصل ہوا اس میں واقدی اور ماردی کی صراحت کے مطابق چھ ہزار غلام و باندیاں، چوبیس ہزار اونٹ، چالیس ہزار بحریاں اور چار ہزار اوقیہ چاندی تھی (۲)

حضرت مخیریق کا وقف:

۳ھ میں جب غزوہ احد پیش آیا تو اس میں اگرچہ مسلمانوں کو کوئی مال غنیمت نہیں ملا تھا تاہم اللہ کریم نے اپنے وعدہ ”وَمَنْ يَتَّقِ اللَّهَ يَجْعَلْ لَهُ مَخْرَجًا وَيَرْزُقْهُ مِنْ حَيْثُ لَا يَحْتَسِبُ“ (سورۃ طلاق: ۲-۳) (جو آدمی اللہ سے ڈرتا یعنی تقویٰ اختیار کرتا ہے اللہ اس کیلئے ہر مصیبت سے نکلنے کا راستہ پیدا فرمادیتا اور اسے اس جگہ سے رزق پہنچاتا ہے جہاں سے اسے گمان بھی نہیں ہوتا) کی ایک جھلک دکھاتے ہوئے اس موقع پر اپنے محبوب ﷺ کو ایک ایسی جگہ سے رزق بہم پہنچایا۔ جس کا بظاہر دور دور تک امکان اور کوئی گمان نہ تھا۔ چنانچہ مؤرخین کا بیان ہے کہ مخیریق نامی یہودی بنو نضیر میں ایک معتبر عالم تھا۔ غزوہ احد کے دن آپ ﷺ پر ایمان لایا۔ اس کے پاس سات زمینیں یا سات باغات تھے۔ غزوہ احد میں حضور کے ساتھ شریک ہوا اور

۱۔ (الف) علامہ کاسانی: بدائع الصنائع فی ترتیب الشرائع (دو درجہ) ج ۷ ص ۳۲۵ لاہور

(ب) مرغیبانی: ہدایہ (دو درجہ عین الہدایہ) ج ۲ ص ۵۳۹-۵۳۸ قانونی کتب خانہ لاہور

(ج) بیکن آدم: کتاب الخراج ص ۳۱ دار المعرفۃ بیروت لبنان ۱۳۹۹ھ / ۱۹۷۹ء

۲۔ (الف) واقدی: کتاب المغازی: ۳: ۹۴۳- آکسفورڈ یونیورسٹی ۱۹۶۶ء

(ب) ماردی: الماکن علی بن محمد: اعلام السنۃ ص ۳۱۲ طبع لاہور ۱۹۸۱ء

وصیت کی کہ اگر میں شہید ہو جاؤں تو میرے ساتوں باغات (مع زمین) رسول اللہ ﷺ کے ہوں گے۔ چنانچہ وہ شہید ہو گیا تو اس کے سارے باغات حسب وصیت حضور ﷺ کی ملکیت میں آگئے۔ (۱)

ظاہر ہے ان باغات کی آمدنی اب حضور ﷺ کی ذاتی آمدنی بن گئی تھی۔ اس کے بعد قرین قیاس یہی ہے کہ آپ ﷺ کیلئے کوئی مالی دشواری نہیں رہی ہوگی۔ ان باغات کے متعلق ایک روایت یہ بھی ملتی ہے کہ آپ ﷺ نے اپنی طبعی فیاضی جو دو سال اور رحمة اللعالمین کے باعث یہ باغات غرما و مساکین کیلئے وقف کر دیتے تھے (۲)

اموال و املاک فتنے:

مال غنیمت میں حصہ اور مخیر بن کر یودی کے مذکورہ سات باغات کے علاوہ ایک اور بہت بڑا ذریعہ آمدن یا ذریعہ معاش جو اللہ تعالیٰ نے نبی کریم ﷺ کیلئے پیدا فرمایا وہ ”مال فتنی“ تھا۔ یہ وہ املاک و اموال تھے جن کے لئے مجاہدین اسلام کو کوئی جنگ اور لشکر کشی نہیں کرنی پڑی تھی بلکہ اہل حرب (یہود وغیرہ) کے ساتھ معاہدہ صلح کے بدلے میں حاصل ہوئے تھے۔ یہ مال نے نبی کریم ﷺ کیلئے مختص تھا۔ آپ ﷺ جیسے چاہتے اس میں تصرف فرماتے۔ اپنے لئے خاص کر لیتے یا جن میں چاہتے تقسیم فرمادیتے۔ مال غنیمت کے برعکس کل مال نے کو اللہ تعالیٰ نے رسول مقبول ﷺ کیلئے مخصوص کرتے ہوئے فرمایا:

ترجمہ: ”اور جو کچھ اللہ نے اپنے رسول کو ان (یعنی نصیر وغیرہ) سے بطور فتنے دلوا لیا تو تم نے اس کیلئے نہ گھوڑے دوڑائے اور نہ اونٹ بلکہ اللہ اپنے رسولوں کو جس پر چاہے غلبہ دے دیتا ہے اور اللہ تو ہر چیز پر قادر ہے۔ جو کچھ اللہ اپنے رسول کو (دوسری) امتوں والوں سے بطور فتنے دلوا دے تو وہ اللہ ہی کا حق ہے اور رسول کا اور (رسول کے) قریب اوروں کا اور قریبوں کا اور مسکینوں کا“ (سورہ الحشر: ۶-۷)

۱۔ (الف) الماوردی: احکام السلطانیہ (اردو ترجمہ) ص ۲۷۲ قانونی کتب خانہ لاہور

(ب) لنن کثیر: سیرۃ النبی (اردو ترجمہ): ۲: ۵۹ مکتبہ قدوسیہ اردو بازار لاہور

(ج) ڈاکٹر محمد حمید اللہ: خطبات بیہا لپور: ص ۷۷ اسلامیہ یونیورسٹی بیہا لپور ۱۴۰۱ھ

(د) لنن حجر: الاصابہ فی تمییز الصحابہ (تذکرہ مخیر بن)

۲۔ لنن حجر: فتح الباری شرح صحیح بخاری ۶: ۱۴۰۱ دار الشریعہ لاہور: ۲: ۱۱۳ فیض لاہور۔

اس سلسلے میں سب سے پہلا ”مال فے“ جو ۳۷ھ یا ۳۸ھ میں ہاتھ آیا وہ مدینہ منورہ کے نواح میں رہنے والے یہودیوں کے مشہور قبیلہ بنو نضیر کے اموال تھے۔ حضور ﷺ کے ساتھ ایک معاہدے کے مطابق یہ لوگ اپنے ہتھیاروں کے علاوہ جتنا منقولہ سامان لے جاسکتے تھے اٹھا کر جلا وطن ہو گئے (۱)۔ جس کے نتیجے میں ان کے مجبوروں کے نخلستان حضور ﷺ کے زیر تصرف آ گئے۔

چنانچہ حضرت عمر فاروقؓ سے روایت ہے کہ: بنو نضیر کے اموال ان اموال میں داخل تھے جو اللہ کریم نے اپنے رسول مقبول ﷺ کو بطور فے عنایت فرمائے تھے۔ ان پر مسلمانوں نے کوئی باقاعدہ فوج کشی نہیں کی تھی (بلکہ یہ ایک معاہدے کے نتیجے میں ملے تھے) لہذا یہ اموال رسول اللہ ﷺ کی خصوصی ملکیت تھے۔ آپ ﷺ ان اموال (نخلستان) کی آمدن سے اپنے اور اپنے اہل و عیال کیلئے سال بھر کا نفقہ لے لیتے اور باقی ماندہ آمدنی جہاد فی سبیل اللہ کیلئے ہتھیاروں اور گھوڑوں کی فراہمی میں خرچ فرماتے تھے۔ (۲)

۱۔ (الف) ابو عبید: کتاب الاموال (مردود ترجمہ) ۱: ۱۱۹۔ لولہ تحقیقات اسلامی اسلام آباد۔

(ب) اردو عربی تقاسیر۔ تحت سورۃ الحشر کلماتی آیات

(ج) لن کثیر: سیرۃ النبی (مردود ترجمہ) ج ۲ ص ۱۱۲ مکتبہ قدوسیہ اردو بازار لاہور

۲۔ (الف) صحیح بخاری ۱: ۳۰۷۔ (کتاب الجہاد باب الجن) کراچی نیز ج ۲ ص ۲۵۷ (کتاب التفسیر)

(ب) صحیح مسلم مع نووی: ۲: ۸۹۔ (کتاب الجہاد باب حکم النبی) کراچی

(ج) ابو عبید: کتاب الاموال (مردود ترجمہ) ۱: ۱۱۹۔ لولہ تحقیقات اسلامی اسلام آباد

(د) علامہ کاسانی: بدائع الصنائع (مردود ترجمہ) ج ۷ ص ۳۰۱ دیال سنگھ لاہور

(ه) سنن ابی داؤد ج ۲ ص ۳۱۲۔ ۳۱۳۔ (کتاب الخراج باب مقلد النبی من الاموال) کراچی

(و) علامہ آلوسی: روح المعانی ج ۲: ۲۸۰ تحت سورۃ الحشر

(ز) قاضی ثناء اللہ پانی پتی: تفسیر مظہری (مردود ترجمہ) ج ۱۱ ص ۳۹۵۔ دہر الاشاعت کراچی ۱۴۱۱ھ

(ح) لن کثیر: تفسیر القرآن العظیم (مردود ترجمہ) پارہ ۲۸ ص ۲۳ نور محمد کراچی

(ط) لن کثیر: سیرۃ النبی (مردود ترجمہ) ج ۷ ص ۷۱ مکتبہ قدوسیہ اردو بازار لاہور

یہ تفسیر سے حاصل ہونے والے مال نے کے بعد ایک معاہدہ صلح کے نتیجے میں جو اموال بطور لئے حضور ﷺ کے ہاتھ آتے ہیں وہ خیبر کے قلعے اور فدک کی بمعینوں کی آدمی زمین ہے (۱) مالی لئے کے طور پر حاصل ہونے والی یہ املاک زمینیں اور باغات نبی کریم ﷺ کیلئے مخصوص تھے۔ آپ ﷺ ان میں جس طرح چاہتے تھے صرف فرماتے۔ سنن ابی داؤد میں حضرت عمر فاروق رضی اللہ عنہما یہ قول ہے کہ :

”كانت لرسول الله ﷺ ثلث صفايا بنو النضير وخيبر وفدك فاما بنو النضير فكانت جيسال النوبة واما فدك فكانت جيسال انبياء السبيل واما خيبر فجزء هارسول الله ﷺ ثلاثة اجزاء جزئين بين المسلمين وجزء النفقة اهله فما فضل عن نفقة اهله جعله بين فقراء المهاجرين (۲)

یہ تفسیر خیبر اور فدک کے تینوں اموال (باغات وغیرہ) رسول اللہ ﷺ کیلئے مخصوص (جن لئے گئے) تھے۔ چنانچہ یہ تفسیر کے اموال سے آمدنی آپ ﷺ کے ذاتی حوائج و حوادث (نامکمل ضروریات) کیلئے اور فدک سے آمدنی مسافروں کیلئے مختص تھی جبکہ خیبر سے آمدنی کو آپ ﷺ نے تین حصوں میں تقسیم کر دیا تھا (۳) دو حصے مسلمانوں میں تقسیم فرما دیے اور ایک حصہ اپنے اہل و عیال کے ہاں نفقہ کیلئے رکھ لیا۔ پھر اپنے اہل خانہ کے نفقہ سے جو چاہتا اسے بھی فقراء مجاہدین میں تقسیم کر دیتے۔

لن سعد نے متعدد ازواج مطہرات کے تذکرے میں یہ بھی ذکر کیا ہے کہ انہیں خیبر کی آمدنی سے سالانہ اسی (۸۰) اسی (۸۰) سو (۸۰) سو (۲۰۵) من) مجبور اور بیس (۲۰) بیس (۲۰) سو (۱۰۱) من) (۱۰۱) من) جو سالانہ عنایت فرماتے تھے (۴)

۱۔ تفصیل کیلئے ملاحظہ ہو :

(الف) ابو عبید : کتاب الاموال (اردو ترجمہ) ج ۱ ص ۱۲۱ اسلام آباد

(ب) کاسانی : بدائع الصنائع (اردو ترجمہ) ج ۷ ص ۳۰۱ دیال سنگھ لاہور

(ج) بلور دی : احکام السلطانیہ (اردو ترجمہ) ص ۷۲ ۷۳ ۷۴ ۷۵ ۷۶ ۷۷ ۷۸ ۷۹ ۸۰ ۸۱ ۸۲ ۸۳ ۸۴ ۸۵ ۸۶ ۸۷ ۸۸ ۸۹ ۹۰ ۹۱ ۹۲ ۹۳ ۹۴ ۹۵ ۹۶ ۹۷ ۹۸ ۹۹ ۱۰۰ ۱۰۱ ۱۰۲ ۱۰۳ ۱۰۴ ۱۰۵ ۱۰۶ ۱۰۷ ۱۰۸ ۱۰۹ ۱۱۰ ۱۱۱ ۱۱۲ ۱۱۳ ۱۱۴ ۱۱۵ ۱۱۶ ۱۱۷ ۱۱۸ ۱۱۹ ۱۲۰ ۱۲۱ ۱۲۲ ۱۲۳ ۱۲۴ ۱۲۵ ۱۲۶ ۱۲۷ ۱۲۸ ۱۲۹ ۱۳۰ ۱۳۱ ۱۳۲ ۱۳۳ ۱۳۴ ۱۳۵ ۱۳۶ ۱۳۷ ۱۳۸ ۱۳۹ ۱۴۰ ۱۴۱ ۱۴۲ ۱۴۳ ۱۴۴ ۱۴۵ ۱۴۶ ۱۴۷ ۱۴۸ ۱۴۹ ۱۵۰ ۱۵۱ ۱۵۲ ۱۵۳ ۱۵۴ ۱۵۵ ۱۵۶ ۱۵۷ ۱۵۸ ۱۵۹ ۱۶۰ ۱۶۱ ۱۶۲ ۱۶۳ ۱۶۴ ۱۶۵ ۱۶۶ ۱۶۷ ۱۶۸ ۱۶۹ ۱۷۰ ۱۷۱ ۱۷۲ ۱۷۳ ۱۷۴ ۱۷۵ ۱۷۶ ۱۷۷ ۱۷۸ ۱۷۹ ۱۸۰ ۱۸۱ ۱۸۲ ۱۸۳ ۱۸۴ ۱۸۵ ۱۸۶ ۱۸۷ ۱۸۸ ۱۸۹ ۱۹۰ ۱۹۱ ۱۹۲ ۱۹۳ ۱۹۴ ۱۹۵ ۱۹۶ ۱۹۷ ۱۹۸ ۱۹۹ ۲۰۰ ۲۰۱ ۲۰۲ ۲۰۳ ۲۰۴ ۲۰۵ ۲۰۶ ۲۰۷ ۲۰۸ ۲۰۹ ۲۱۰ ۲۱۱ ۲۱۲ ۲۱۳ ۲۱۴ ۲۱۵ ۲۱۶ ۲۱۷ ۲۱۸ ۲۱۹ ۲۲۰ ۲۲۱ ۲۲۲ ۲۲۳ ۲۲۴ ۲۲۵ ۲۲۶ ۲۲۷ ۲۲۸ ۲۲۹ ۲۳۰ ۲۳۱ ۲۳۲ ۲۳۳ ۲۳۴ ۲۳۵ ۲۳۶ ۲۳۷ ۲۳۸ ۲۳۹ ۲۴۰ ۲۴۱ ۲۴۲ ۲۴۳ ۲۴۴ ۲۴۵ ۲۴۶ ۲۴۷ ۲۴۸ ۲۴۹ ۲۵۰ ۲۵۱ ۲۵۲ ۲۵۳ ۲۵۴ ۲۵۵ ۲۵۶ ۲۵۷ ۲۵۸ ۲۵۹ ۲۶۰ ۲۶۱ ۲۶۲ ۲۶۳ ۲۶۴ ۲۶۵ ۲۶۶ ۲۶۷ ۲۶۸ ۲۶۹ ۲۷۰ ۲۷۱ ۲۷۲ ۲۷۳ ۲۷۴ ۲۷۵ ۲۷۶ ۲۷۷ ۲۷۸ ۲۷۹ ۲۸۰ ۲۸۱ ۲۸۲ ۲۸۳ ۲۸۴ ۲۸۵ ۲۸۶ ۲۸۷ ۲۸۸ ۲۸۹ ۲۹۰ ۲۹۱ ۲۹۲ ۲۹۳ ۲۹۴ ۲۹۵ ۲۹۶ ۲۹۷ ۲۹۸ ۲۹۹ ۳۰۰ ۳۰۱ ۳۰۲ ۳۰۳ ۳۰۴ ۳۰۵ ۳۰۶ ۳۰۷ ۳۰۸ ۳۰۹ ۳۱۰ ۳۱۱ ۳۱۲ ۳۱۳ ۳۱۴ ۳۱۵ ۳۱۶ ۳۱۷ ۳۱۸ ۳۱۹ ۳۲۰ ۳۲۱ ۳۲۲ ۳۲۳ ۳۲۴ ۳۲۵ ۳۲۶ ۳۲۷ ۳۲۸ ۳۲۹ ۳۳۰ ۳۳۱ ۳۳۲ ۳۳۳ ۳۳۴ ۳۳۵ ۳۳۶ ۳۳۷ ۳۳۸ ۳۳۹ ۳۴۰ ۳۴۱ ۳۴۲ ۳۴۳ ۳۴۴ ۳۴۵ ۳۴۶ ۳۴۷ ۳۴۸ ۳۴۹ ۳۵۰ ۳۵۱ ۳۵۲ ۳۵۳ ۳۵۴ ۳۵۵ ۳۵۶ ۳۵۷ ۳۵۸ ۳۵۹ ۳۶۰ ۳۶۱ ۳۶۲ ۳۶۳ ۳۶۴ ۳۶۵ ۳۶۶ ۳۶۷ ۳۶۸ ۳۶۹ ۳۷۰ ۳۷۱ ۳۷۲ ۳۷۳ ۳۷۴ ۳۷۵ ۳۷۶ ۳۷۷ ۳۷۸ ۳۷۹ ۳۸۰ ۳۸۱ ۳۸۲ ۳۸۳ ۳۸۴ ۳۸۵ ۳۸۶ ۳۸۷ ۳۸۸ ۳۸۹ ۳۹۰ ۳۹۱ ۳۹۲ ۳۹۳ ۳۹۴ ۳۹۵ ۳۹۶ ۳۹۷ ۳۹۸ ۳۹۹ ۴۰۰ ۴۰۱ ۴۰۲ ۴۰۳ ۴۰۴ ۴۰۵ ۴۰۶ ۴۰۷ ۴۰۸ ۴۰۹ ۴۱۰ ۴۱۱ ۴۱۲ ۴۱۳ ۴۱۴ ۴۱۵ ۴۱۶ ۴۱۷ ۴۱۸ ۴۱۹ ۴۲۰ ۴۲۱ ۴۲۲ ۴۲۳ ۴۲۴ ۴۲۵ ۴۲۶ ۴۲۷ ۴۲۸ ۴۲۹ ۴۳۰ ۴۳۱ ۴۳۲ ۴۳۳ ۴۳۴ ۴۳۵ ۴۳۶ ۴۳۷ ۴۳۸ ۴۳۹ ۴۴۰ ۴۴۱ ۴۴۲ ۴۴۳ ۴۴۴ ۴۴۵ ۴۴۶ ۴۴۷ ۴۴۸ ۴۴۹ ۴۵۰ ۴۵۱ ۴۵۲ ۴۵۳ ۴۵۴ ۴۵۵ ۴۵۶ ۴۵۷ ۴۵۸ ۴۵۹ ۴۶۰ ۴۶۱ ۴۶۲ ۴۶۳ ۴۶۴ ۴۶۵ ۴۶۶ ۴۶۷ ۴۶۸ ۴۶۹ ۴۷۰ ۴۷۱ ۴۷۲ ۴۷۳ ۴۷۴ ۴۷۵ ۴۷۶ ۴۷۷ ۴۷۸ ۴۷۹ ۴۸۰ ۴۸۱ ۴۸۲ ۴۸۳ ۴۸۴ ۴۸۵ ۴۸۶ ۴۸۷ ۴۸۸ ۴۸۹ ۴۹۰ ۴۹۱ ۴۹۲ ۴۹۳ ۴۹۴ ۴۹۵ ۴۹۶ ۴۹۷ ۴۹۸ ۴۹۹ ۵۰۰ ۵۰۱ ۵۰۲ ۵۰۳ ۵۰۴ ۵۰۵ ۵۰۶ ۵۰۷ ۵۰۸ ۵۰۹ ۵۱۰ ۵۱۱ ۵۱۲ ۵۱۳ ۵۱۴ ۵۱۵ ۵۱۶ ۵۱۷ ۵۱۸ ۵۱۹ ۵۲۰ ۵۲۱ ۵۲۲ ۵۲۳ ۵۲۴ ۵۲۵ ۵۲۶ ۵۲۷ ۵۲۸ ۵۲۹ ۵۳۰ ۵۳۱ ۵۳۲ ۵۳۳ ۵۳۴ ۵۳۵ ۵۳۶ ۵۳۷ ۵۳۸ ۵۳۹ ۵۴۰ ۵۴۱ ۵۴۲ ۵۴۳ ۵۴۴ ۵۴۵ ۵۴۶ ۵۴۷ ۵۴۸ ۵۴۹ ۵۵۰ ۵۵۱ ۵۵۲ ۵۵۳ ۵۵۴ ۵۵۵ ۵۵۶ ۵۵۷ ۵۵۸ ۵۵۹ ۵۶۰ ۵۶۱ ۵۶۲ ۵۶۳ ۵۶۴ ۵۶۵ ۵۶۶ ۵۶۷ ۵۶۸ ۵۶۹ ۵۷۰ ۵۷۱ ۵۷۲ ۵۷۳ ۵۷۴ ۵۷۵ ۵۷۶ ۵۷۷ ۵۷۸ ۵۷۹ ۵۸۰ ۵۸۱ ۵۸۲ ۵۸۳ ۵۸۴ ۵۸۵ ۵۸۶ ۵۸۷ ۵۸۸ ۵۸۹ ۵۹۰ ۵۹۱ ۵۹۲ ۵۹۳ ۵۹۴ ۵۹۵ ۵۹۶ ۵۹۷ ۵۹۸ ۵۹۹ ۶۰۰ ۶۰۱ ۶۰۲ ۶۰۳ ۶۰۴ ۶۰۵ ۶۰۶ ۶۰۷ ۶۰۸ ۶۰۹ ۶۱۰ ۶۱۱ ۶۱۲ ۶۱۳ ۶۱۴ ۶۱۵ ۶۱۶ ۶۱۷ ۶۱۸ ۶۱۹ ۶۲۰ ۶۲۱ ۶۲۲ ۶۲۳ ۶۲۴ ۶۲۵ ۶۲۶ ۶۲۷ ۶۲۸ ۶۲۹ ۶۳۰ ۶۳۱ ۶۳۲ ۶۳۳ ۶۳۴ ۶۳۵ ۶۳۶ ۶۳۷ ۶۳۸ ۶۳۹ ۶۴۰ ۶۴۱ ۶۴۲ ۶۴۳ ۶۴۴ ۶۴۵ ۶۴۶ ۶۴۷ ۶۴۸ ۶۴۹ ۶۵۰ ۶۵۱ ۶۵۲ ۶۵۳ ۶۵۴ ۶۵۵ ۶۵۶ ۶۵۷ ۶۵۸ ۶۵۹ ۶۶۰ ۶۶۱ ۶۶۲ ۶۶۳ ۶۶۴ ۶۶۵ ۶۶۶ ۶۶۷ ۶۶۸ ۶۶۹ ۶۷۰ ۶۷۱ ۶۷۲ ۶۷۳ ۶۷۴ ۶۷۵ ۶۷۶ ۶۷۷ ۶۷۸ ۶۷۹ ۶۸۰ ۶۸۱ ۶۸۲ ۶۸۳ ۶۸۴ ۶۸۵ ۶۸۶ ۶۸۷ ۶۸۸ ۶۸۹ ۶۹۰ ۶۹۱ ۶۹۲ ۶۹۳ ۶۹۴ ۶۹۵ ۶۹۶ ۶۹۷ ۶۹۸ ۶۹۹ ۷۰۰ ۷۰۱ ۷۰۲ ۷۰۳ ۷۰۴ ۷۰۵ ۷۰۶ ۷۰۷ ۷۰۸ ۷۰۹ ۷۱۰ ۷۱۱ ۷۱۲ ۷۱۳ ۷۱۴ ۷۱۵ ۷۱۶ ۷۱۷ ۷۱۸ ۷۱۹ ۷۲۰ ۷۲۱ ۷۲۲ ۷۲۳ ۷۲۴ ۷۲۵ ۷۲۶ ۷۲۷ ۷۲۸ ۷۲۹ ۷۳۰ ۷۳۱ ۷۳۲ ۷۳۳ ۷۳۴ ۷۳۵ ۷۳۶ ۷۳۷ ۷۳۸ ۷۳۹ ۷۴۰ ۷۴۱ ۷۴۲ ۷۴۳ ۷۴۴ ۷۴۵ ۷۴۶ ۷۴۷ ۷۴۸ ۷۴۹ ۷۵۰ ۷۵۱ ۷۵۲ ۷۵۳ ۷۵۴ ۷۵۵ ۷۵۶ ۷۵۷ ۷۵۸ ۷۵۹ ۷۶۰ ۷۶۱ ۷۶۲ ۷۶۳ ۷۶۴ ۷۶۵ ۷۶۶ ۷۶۷ ۷۶۸ ۷۶۹ ۷۷۰ ۷۷۱ ۷۷۲ ۷۷۳ ۷۷۴ ۷۷۵ ۷۷۶ ۷۷۷ ۷۷۸ ۷۷۹ ۷۸۰ ۷۸۱ ۷۸۲ ۷۸۳ ۷۸۴ ۷۸۵ ۷۸۶ ۷۸۷ ۷۸۸ ۷۸۹ ۷۹۰ ۷۹۱ ۷۹۲ ۷۹۳ ۷۹۴ ۷۹۵ ۷۹۶ ۷۹۷ ۷۹۸ ۷۹۹ ۸۰۰ ۸۰۱ ۸۰۲ ۸۰۳ ۸۰۴ ۸۰۵ ۸۰۶ ۸۰۷ ۸۰۸ ۸۰۹ ۸۱۰ ۸۱۱ ۸۱۲ ۸۱۳ ۸۱۴ ۸۱۵ ۸۱۶ ۸۱۷ ۸۱۸ ۸۱۹ ۸۲۰ ۸۲۱ ۸۲۲ ۸۲۳ ۸۲۴ ۸۲۵ ۸۲۶ ۸۲۷ ۸۲۸ ۸۲۹ ۸۳۰ ۸۳۱ ۸۳۲ ۸۳۳ ۸۳۴ ۸۳۵ ۸۳۶ ۸۳۷ ۸۳۸ ۸۳۹ ۸۴۰ ۸۴۱ ۸۴۲ ۸۴۳ ۸۴۴ ۸۴۵ ۸۴۶ ۸۴۷ ۸۴۸ ۸۴۹ ۸۵۰ ۸۵۱ ۸۵۲ ۸۵۳ ۸۵۴ ۸۵۵ ۸۵۶ ۸۵۷ ۸۵۸ ۸۵۹ ۸۶۰ ۸۶۱ ۸۶۲ ۸۶۳ ۸۶۴ ۸۶۵ ۸۶۶ ۸۶۷ ۸۶۸ ۸۶۹ ۸۷۰ ۸۷۱ ۸۷۲ ۸۷۳ ۸۷۴ ۸۷۵ ۸۷۶ ۸۷۷ ۸۷۸ ۸۷۹ ۸۸۰ ۸۸۱ ۸۸۲ ۸۸۳ ۸۸۴ ۸۸۵ ۸۸۶ ۸۸۷ ۸۸۸ ۸۸۹ ۸۹۰ ۸۹۱ ۸۹۲ ۸۹۳ ۸۹۴ ۸۹۵ ۸۹۶ ۸۹۷ ۸۹۸ ۸۹۹ ۹۰۰ ۹۰۱ ۹۰۲ ۹۰۳ ۹۰۴ ۹۰۵ ۹۰۶ ۹۰۷ ۹۰۸ ۹۰۹ ۹۱۰ ۹۱۱ ۹۱۲ ۹۱۳ ۹۱۴ ۹۱۵ ۹۱۶ ۹۱۷ ۹۱۸ ۹۱۹ ۹۲۰ ۹۲۱ ۹۲۲ ۹۲۳ ۹۲۴ ۹۲۵ ۹۲۶ ۹۲۷ ۹۲۸ ۹۲۹ ۹۳۰ ۹۳۱ ۹۳۲ ۹۳۳ ۹۳۴ ۹۳۵ ۹۳۶ ۹۳۷ ۹۳۸ ۹۳۹ ۹۴۰ ۹۴۱ ۹۴۲ ۹۴۳ ۹۴۴ ۹۴۵ ۹۴۶ ۹۴۷ ۹۴۸ ۹۴۹ ۹۵۰ ۹۵۱ ۹۵۲ ۹۵۳ ۹۵۴ ۹۵۵ ۹۵۶ ۹۵۷ ۹۵۸ ۹۵۹ ۹۶۰ ۹۶۱ ۹۶۲ ۹۶۳ ۹۶۴ ۹۶۵ ۹۶۶ ۹۶۷ ۹۶۸ ۹۶۹ ۹۷۰ ۹۷۱ ۹۷۲ ۹۷۳ ۹۷۴ ۹۷۵ ۹۷۶ ۹۷۷ ۹۷۸ ۹۷۹ ۹۸۰ ۹۸۱ ۹۸۲ ۹۸۳ ۹۸۴ ۹۸۵ ۹۸۶ ۹۸۷ ۹۸۸ ۹۸۹ ۹۹۰ ۹۹۱ ۹۹۲ ۹۹۳ ۹۹۴ ۹۹۵ ۹۹۶ ۹۹۷ ۹۹۸ ۹۹۹ ۱۰۰۰ ۱۰۰۱ ۱۰۰۲ ۱۰۰۳ ۱۰۰۴ ۱۰۰۵ ۱۰۰۶ ۱۰۰۷ ۱۰۰۸ ۱۰۰۹ ۱۰۱۰ ۱۰۱۱ ۱۰۱۲ ۱۰۱۳ ۱۰۱۴ ۱۰۱۵ ۱۰۱۶ ۱۰۱۷ ۱۰۱۸ ۱۰۱۹ ۱۰۲۰ ۱۰۲۱ ۱۰۲۲ ۱۰۲۳ ۱۰۲۴ ۱۰۲۵ ۱۰۲۶ ۱۰۲۷ ۱۰۲۸ ۱۰۲۹ ۱۰۳۰ ۱۰۳۱ ۱۰۳۲ ۱۰۳۳ ۱۰۳۴ ۱۰۳۵ ۱۰۳۶ ۱۰۳۷ ۱۰۳۸ ۱۰۳۹ ۱۰۴۰ ۱۰۴۱ ۱۰۴۲ ۱۰۴۳ ۱۰۴۴ ۱۰۴۵ ۱۰۴۶ ۱۰۴۷ ۱۰۴۸ ۱۰۴۹ ۱۰۵۰ ۱۰۵۱ ۱۰۵۲ ۱۰۵۳ ۱۰۵۴ ۱۰۵۵ ۱۰۵۶ ۱۰۵۷ ۱۰۵۸ ۱۰۵۹ ۱۰۶۰ ۱۰۶۱ ۱۰۶۲ ۱۰۶۳ ۱۰۶۴ ۱۰۶۵ ۱۰۶۶ ۱۰۶۷ ۱۰۶۸ ۱۰۶۹ ۱۰۷۰ ۱۰۷۱ ۱۰۷۲ ۱۰۷۳ ۱۰۷۴ ۱۰۷۵ ۱۰۷۶ ۱۰۷۷ ۱۰۷۸ ۱۰۷۹ ۱۰۸۰ ۱۰۸۱ ۱۰۸۲ ۱۰۸۳ ۱۰۸۴ ۱۰۸۵ ۱۰۸۶ ۱۰۸۷ ۱۰۸۸ ۱۰۸۹ ۱۰۹۰ ۱۰۹۱ ۱۰۹۲ ۱۰۹۳ ۱۰۹۴ ۱۰۹۵ ۱۰۹۶ ۱۰۹۷ ۱۰۹۸ ۱۰۹۹ ۱۱۰۰ ۱۱۰۱ ۱۱۰۲ ۱۱۰۳ ۱۱۰۴ ۱۱۰۵ ۱۱۰۶ ۱۱۰۷ ۱۱۰۸ ۱۱۰۹ ۱۱۱۰ ۱۱۱۱ ۱۱۱۲ ۱۱۱۳ ۱۱۱۴ ۱۱۱۵ ۱۱۱۶ ۱۱۱۷ ۱۱۱۸ ۱۱۱۹ ۱۱۲۰ ۱۱۲۱ ۱۱۲۲ ۱۱۲۳ ۱۱۲۴ ۱۱۲۵ ۱۱۲۶ ۱۱۲۷ ۱۱۲۸ ۱۱۲۹ ۱۱۳۰ ۱۱۳۱ ۱۱۳۲ ۱۱۳۳ ۱۱۳۴ ۱۱۳۵ ۱۱۳۶ ۱۱۳۷ ۱۱۳۸ ۱۱۳۹ ۱۱۴۰ ۱۱۴۱ ۱۱۴۲ ۱۱۴۳ ۱۱۴۴ ۱۱۴۵ ۱۱۴۶ ۱۱۴۷ ۱۱۴۸ ۱۱۴۹ ۱۱۵۰ ۱۱۵۱ ۱۱۵۲ ۱۱۵۳ ۱۱۵۴ ۱۱۵۵ ۱۱۵۶ ۱۱۵۷ ۱۱۵۸ ۱۱۵۹ ۱۱۶۰ ۱۱۶۱ ۱۱۶۲ ۱۱۶۳ ۱۱۶۴ ۱۱۶۵ ۱۱۶۶ ۱۱۶۷ ۱۱۶۸ ۱۱۶۹ ۱۱۷۰ ۱۱۷۱ ۱۱۷۲ ۱۱۷۳ ۱۱۷۴ ۱۱۷۵ ۱۱۷۶ ۱۱۷۷ ۱۱۷۸ ۱۱۷۹ ۱۱۸۰ ۱۱۸۱ ۱۱۸۲ ۱۱۸۳ ۱۱۸۴ ۱۱۸۵ ۱۱۸۶ ۱۱۸۷ ۱۱۸۸ ۱۱۸۹ ۱۱۹۰ ۱۱۹۱ ۱۱۹۲ ۱۱۹۳ ۱۱۹۴ ۱۱۹۵ ۱۱۹۶ ۱۱۹۷ ۱۱۹۸ ۱۱۹۹ ۱۲۰۰ ۱۲۰۱ ۱۲۰۲ ۱۲۰۳ ۱۲۰۴ ۱۲۰۵ ۱۲۰۶ ۱۲۰۷ ۱۲۰۸ ۱۲۰۹ ۱۲۱۰ ۱۲۱۱ ۱۲۱۲ ۱۲۱۳ ۱۲۱۴ ۱۲۱۵ ۱۲۱۶ ۱۲۱۷ ۱۲۱۸ ۱۲۱۹ ۱۲۲۰ ۱۲۲۱ ۱۲۲۲ ۱۲۲۳ ۱۲۲۴ ۱۲۲۵ ۱۲۲۶ ۱۲۲۷ ۱۲۲۸ ۱۲۲۹ ۱۲۳۰ ۱۲۳۱ ۱۲۳۲ ۱۲۳۳ ۱۲۳۴ ۱۲۳۵ ۱۲۳۶ ۱۲۳۷ ۱۲۳۸ ۱۲۳۹ ۱۲۴۰ ۱۲۴۱ ۱۲۴۲ ۱۲۴۳ ۱۲۴۴ ۱۲۴۵ ۱۲۴۶ ۱۲۴۷ ۱۲۴۸ ۱۲۴۹ ۱۲۵۰ ۱۲۵۱ ۱۲۵۲ ۱۲۵۳ ۱۲۵۴ ۱۲۵۵ ۱۲۵۶ ۱۲۵۷ ۱۲۵۸ ۱۲۵۹ ۱۲۶۰ ۱۲۶۱ ۱۲۶۲ ۱۲۶۳ ۱۲۶۴ ۱۲۶۵ ۱۲۶۶ ۱۲۶۷ ۱۲۶۸ ۱۲۶۹ ۱۲۷۰ ۱۲۷۱ ۱۲۷۲ ۱۲۷۳ ۱۲۷۴ ۱۲۷۵ ۱۲۷۶ ۱۲۷۷ ۱۲۷۸ ۱۲۷۹ ۱۲۸۰ ۱۲۸۱ ۱۲۸۲ ۱۲۸۳ ۱۲۸۴ ۱۲۸۵ ۱۲۸۶ ۱۲۸۷ ۱۲۸۸ ۱۲۸۹ ۱۲۹۰ ۱۲۹۱ ۱۲۹۲ ۱۲۹۳ ۱۲۹۴ ۱۲۹۵ ۱۲۹۶ ۱۲۹۷ ۱۲۹۸ ۱۲۹۹ ۱۳۰۰ ۱۳۰۱ ۱۳۰۲ ۱۳۰۳ ۱۳۰۴ ۱۳۰۵ ۱۳۰۶ ۱۳۰۷ ۱۳۰۸ ۱۳۰۹ ۱۳۱۰ ۱۳۱۱ ۱۳۱۲ ۱۳۱۳ ۱۳۱۴ ۱۳۱۵ ۱۳۱۶ ۱۳۱۷ ۱۳۱۸ ۱۳۱۹ ۱۳۲۰ ۱۳۲۱ ۱۳۲۲ ۱۳۲۳ ۱۳۲۴ ۱۳۲۵ ۱۳۲۶ ۱۳۲۷ ۱۳۲۸ ۱۳۲۹ ۱۳۳۰ ۱۳۳۱ ۱۳۳۲ ۱۳۳۳ ۱۳۳۴ ۱۳۳۵ ۱۳۳۶ ۱۳۳۷ ۱۳۳۸ ۱۳۳۹ ۱۳۴۰ ۱۳۴۱ ۱۳۴۲ ۱۳۴۳ ۱۳۴۴ ۱۳۴۵ ۱۳۴۶ ۱۳۴۷ ۱۳۴۸ ۱۳۴۹ ۱۳۵۰ ۱۳۵۱ ۱۳۵۲ ۱۳۵۳ ۱۳۵۴ ۱۳۵۵ ۱۳۵۶ ۱۳۵۷ ۱۳۵۸ ۱۳۵۹ ۱۳۶۰ ۱۳۶۱ ۱۳۶۲ ۱۳۶۳ ۱۳۶۴ ۱۳۶۵ ۱۳۶۶ ۱۳۶۷ ۱۳۶۸ ۱۳۶۹ ۱۳۷۰ ۱۳۷۱ ۱۳۷۲ ۱۳۷۳ ۱۳۷۴ ۱۳۷۵ ۱۳۷۶ ۱۳۷۷ ۱۳۷۸ ۱۳۷۹ ۱۳۸۰ ۱۳۸۱ ۱۳۸۲ ۱۳۸۳ ۱۳۸۴ ۱۳۸۵ ۱۳۸۶ ۱۳۸۷ ۱۳۸۸ ۱۳۸۹ ۱۳۹۰ ۱۳۹۱ ۱۳۹۲ ۱۳۹۳ ۱۳۹۴ ۱۳۹۵ ۱۳۹۶ ۱۳۹۷ ۱۳۹۸ ۱۳۹۹ ۱۴۰۰ ۱۴۰۱ ۱۴۰۲ ۱۴۰۳ ۱۴۰۴ ۱۴۰۵ ۱۴۰۶ ۱۴۰۷ ۱۴۰۸ ۱۴۰۹ ۱۴۱۰ ۱۴۱۱ ۱۴۱۲ ۱۴۱۳ ۱۴۱۴ ۱۴۱۵ ۱۴۱۶ ۱۴۱۷ ۱۴۱۸ ۱۴۱۹ ۱۴۲۰ ۱۴۲۱ ۱۴۲۲ ۱۴۲۳ ۱۴۲۴ ۱۴۲۵ ۱۴۲۶ ۱۴۲۷ ۱۴۲۸ ۱۴۲۹ ۱۴۳۰ ۱۴۳۱ ۱۴۳۲ ۱۴۳۳ ۱۴۳۴ ۱۴۳۵ ۱۴۳۶ ۱۴۳۷ ۱۴۳۸ ۱۴۳۹ ۱۴۴۰ ۱۴۴۱ ۱۴۴۲ ۱۴۴۳ ۱۴۴۴ ۱۴۴۵ ۱۴۴۶ ۱۴۴۷ ۱۴۴۸ ۱۴۴۹ ۱۴۵۰ ۱۴۵۱ ۱۴۵۲ ۱۴۵۳ ۱۴۵۴ ۱۴۵۵ ۱۴۵۶ ۱۴۵۷ ۱۴۵۸ ۱۴۵۹ ۱۴۶۰ ۱۴۶۱ ۱۴۶۲ ۱۴۶۳ ۱۴۶۴ ۱۴۶۵ ۱۴۶۶ ۱۴۶۷ ۱۴۶۸ ۱۴۶۹ ۱۴۷۰ ۱۴۷۱ ۱۴۷۲ ۱۴۷۳ ۱۴۷۴ ۱۴۷۵ ۱۴۷۶ ۱۴۷۷ ۱۴۷۸ ۱۴۷۹ ۱۴۸۰ ۱۴۸۱ ۱۴۸۲ ۱۴۸۳ ۱۴۸۴ ۱۴۸۵ ۱۴۸۶ ۱۴۸۷ ۱۴۸۸ ۱۴۸۹ ۱۴۹۰ ۱۴۹۱ ۱۴۹۲ ۱۴۹۳ ۱۴۹۴ ۱۴۹۵ ۱۴۹۶ ۱۴۹۷ ۱۴۹۸ ۱۴۹۹ ۱۵۰۰ ۱۵۰۱ ۱۵۰۲ ۱۵۰۳ ۱۵۰۴ ۱۵۰۵ ۱۵۰۶ ۱۵۰۷ ۱۵۰۸ ۱۵۰۹ ۱۵۱۰ ۱۵۱۱ ۱۵۱۲ ۱۵۱۳ ۱۵۱۴ ۱۵۱۵ ۱۵۱۶ ۱۵۱۷ ۱۵۱۸ ۱۵۱۹ ۱۵۲۰ ۱۵۲۱ ۱۵۲۲ ۱۵۲۳ ۱۵۲۴ ۱۵۲۵ ۱۵۲۶ ۱۵۲۷ ۱۵۲۸ ۱۵۲۹ ۱۵۳۰ ۱۵۳۱ ۱۵۳۲ ۱۵۳۳ ۱۵۳۴ ۱۵۳۵ ۱۵۳۶ ۱۵۳

درج بالا یہی وہ اموال تھے جن کو حضور ﷺ کے وصال کے بعد آپ ﷺ کی لخت جگر سیدہ فاطمہ الزہراء نے غلط فہمی میں سیدنا صدیق اکبرؓ سے بطور میراث لینے کا مطالبہ کیا تھا مگر خلیفہ اول کی زبانی جب حضور ﷺ کے ترکہ میں فرمان نبوی کے مطابق میراث جاری نہ ہو سکے کی حقیقت معلوم ہوئی تو آنحضرتؐ خاموش ہو گئیں۔ جاری میں ہے جب سیدہ فاطمہؓ نے ان اموال میں میراث کا مطالبہ کیا تو صدیق اکبرؓ نے فرمایا:

”پیچک رسول اللہ ﷺ نے فرمایا تھا کہ ہم انبیاء کی مالی وراثت نہیں چلتی ہم جو کچھ چوڑیں وہ صدقہ (دفع) ہوتا ہے۔ البتہ آل محمد ﷺ اس مال یعنی اللہ کے مال سے کھاتے رہیں گے۔ ان کیلئے یہ مناسب نہیں کہ وہ کھانے پینے کی ضروریات سے زیادہ کا مطالبہ کریں۔ قسم خدا ہی کریم ﷺ کے صدقات کا استعمال جس طرح آجپ ﷺ کے عہد میں ہوتا تھا میں اس میں کسی قسم کی تبدیلی نہیں کروں گا۔ میں ان کے بارے میں ہر قیمت پر وہی کروں گا جو رسول مقبول ﷺ کیا کرتے تھے۔ (اس موقع پر صدیق اکبرؓ نے یہ بھی فرمایا: اس ذات کی قسم جس کے قبضہ قدرت میں میری جان ہے، رسول اللہ ﷺ کے قریبہ اوروں سے صلہ رحمی کرنا مجھے اپنے اقرباء کی صلہ رحمی سے زیادہ عزیز ہے۔) (مطلب یہ ہے کہ آپ کے مالی حقوق تو لو اکیے جاتے رہیں گے مگر ان اموال میں میراث جاری نہ ہوگی۔) (۱)

۱۔ (الف) صحیح بخاری: ۱: ۵۲۶ (کتاب المناقب باب مناقب قرابہ رسول اللہ) طبع کلاں کراچی

(ب) صحیح بخاری: ۲: ۵۷۶ (کتاب المغازی باب حدیث بنی نضیر)

نوٹ: ان اموال نے کے فقہی اور تفصیلی احکام لئے ملاحظہ ہو:

(الف) صحیح بخاری ج ۲ ص ۹۶۰-۱۰۸۶ کراچی۔

(ب) صحیح مسلم مع نووی: ۲: ۸۹ کراچی۔

(ج) بدائع الصنائع للکاسانی (ردود ترجمہ): ۷: ۳۰۱ فیال سنگھ ٹرسٹ لاہور

(د) کتاب الخراج للامام ابی یوسف ص ۷۲۳ بیروت

(ه) کتاب الخراج لابن آدم ص ۳۸۵-۳۸۶ بیروت

(و) بخاری: ۱: ۵۲۶ (کتاب المناقب) طبع کلاں کراچی

بادشاہوں اور وفود کے ہدیے :

نبی کریم ﷺ کی معاش گزر بسر اور آمدن کا ایک ذریعہ صحابہ کے ہدایا کے علاوہ مختلف ممالک کے بادشاہوں اور فرمانرواؤں کے تحائف اور ہدیے بھی تھے۔ جن کو آپ ﷺ ان کی عزت افزائی اور تالیف قلبی کیلئے قبول فرما لیتے تھے۔ (۱) مثلاً مقوقس ملک الحبشہ نے ایک دفعہ دو لونڈیاں ایک جوڑا کپڑے اور ایک سفید خوبصورت فخر بھیجا جس کا نام دلدل تھا۔ فروہ بن عمر جذامی (عادل قیصر) نے ایک عمدہ فخر گھوڑے، کپڑے، اور سندس کی قبائلی۔ اسی طرح اکیدر دومۃ الجندل نے قیمتی ہدیے بھیجے۔ بادشاہوں کے علاوہ مختلف وفود جو ہدایا لاتے تھے وہ اس کے علاوہ تھے۔ (۲)

درج بالا ظاہری وحسی ذرائع و وسائل معاش اور خاطر خواہ ذرائع آمدن موجود ہونے، باطنی طور پر زمین کے خزانوں کی کنجیاں ہاتھ میں ہونے (۳) اور دس لاکھ مربع میل کا حکمران ہونے (۴) کے باوجود اگر شہنشاہ دوسرا تاجدار مدینہ اور نبی کریم رؤف رحیم علیہ التحیۃ والتسلیم کے گھروں میں بھول ام المؤمنین سیدہ عائشہ صدیقہؓ دو دو مہینے آگ نہیں جلا کرتی تھی (۵) تو ظاہر ہے اس کا باعث معاشی و مالی مجبوری نہ تھی بلکہ اس کی وجہ ایک توامت کے صاحب ثروت و دولت لوگوں کیلئے صبر و قناعت اور زہد و فقر کا عملی نمونہ پیش کرنا تھا دوسرا اس اختیار زہد و فقر سے غرباء و مساکین امت کیلئے ڈھارس و حوصلہ کا سامان مہیا کرنا تھا۔ تیسرے اپنی طبعی رحمت و شفقت اور جبلی فیاضی و کرمی کے باعث اپنا سب کچھ خلق خدا پر خرچ کر دینا تھا۔ جس کی ایمان افروز جرمانی فاضل بیلویؒ نے یوں کی ہے :-

میرے کریم سے مگر قطرہ کسی نے مانگا

دریا بہا دیے ہیں در بے بہا دیے ہیں

۱۔ جامع ترمذی، ص ۲۴۷ (ابواب الجہاد باب ما جاء فی قبول ہدایا المشرکین) کراچی

۲۔ شہاب الدین خفاجی: نسیم الریاض شرح الشفاء للفاضل عیاض: ۱: ۷۱: ۷۲: ۷۳: ۷۴: ۷۵: ۷۶: ۷۷: ۷۸: ۷۹: ۸۰: ۸۱: ۸۲: ۸۳: ۸۴: ۸۵: ۸۶: ۸۷: ۸۸: ۸۹: ۹۰: ۹۱: ۹۲: ۹۳: ۹۴: ۹۵: ۹۶: ۹۷: ۹۸: ۹۹: ۱۰۰: ۱۰۱: ۱۰۲: ۱۰۳: ۱۰۴: ۱۰۵: ۱۰۶: ۱۰۷: ۱۰۸: ۱۰۹: ۱۱۰: ۱۱۱: ۱۱۲: ۱۱۳: ۱۱۴: ۱۱۵: ۱۱۶: ۱۱۷: ۱۱۸: ۱۱۹: ۱۲۰: ۱۲۱: ۱۲۲: ۱۲۳: ۱۲۴: ۱۲۵: ۱۲۶: ۱۲۷: ۱۲۸: ۱۲۹: ۱۳۰: ۱۳۱: ۱۳۲: ۱۳۳: ۱۳۴: ۱۳۵: ۱۳۶: ۱۳۷: ۱۳۸: ۱۳۹: ۱۴۰: ۱۴۱: ۱۴۲: ۱۴۳: ۱۴۴: ۱۴۵: ۱۴۶: ۱۴۷: ۱۴۸: ۱۴۹: ۱۵۰: ۱۵۱: ۱۵۲: ۱۵۳: ۱۵۴: ۱۵۵: ۱۵۶: ۱۵۷: ۱۵۸: ۱۵۹: ۱۶۰: ۱۶۱: ۱۶۲: ۱۶۳: ۱۶۴: ۱۶۵: ۱۶۶: ۱۶۷: ۱۶۸: ۱۶۹: ۱۷۰: ۱۷۱: ۱۷۲: ۱۷۳: ۱۷۴: ۱۷۵: ۱۷۶: ۱۷۷: ۱۷۸: ۱۷۹: ۱۸۰: ۱۸۱: ۱۸۲: ۱۸۳: ۱۸۴: ۱۸۵: ۱۸۶: ۱۸۷: ۱۸۸: ۱۸۹: ۱۹۰: ۱۹۱: ۱۹۲: ۱۹۳: ۱۹۴: ۱۹۵: ۱۹۶: ۱۹۷: ۱۹۸: ۱۹۹: ۲۰۰: ۲۰۱: ۲۰۲: ۲۰۳: ۲۰۴: ۲۰۵: ۲۰۶: ۲۰۷: ۲۰۸: ۲۰۹: ۲۱۰: ۲۱۱: ۲۱۲: ۲۱۳: ۲۱۴: ۲۱۵: ۲۱۶: ۲۱۷: ۲۱۸: ۲۱۹: ۲۲۰: ۲۲۱: ۲۲۲: ۲۲۳: ۲۲۴: ۲۲۵: ۲۲۶: ۲۲۷: ۲۲۸: ۲۲۹: ۲۳۰: ۲۳۱: ۲۳۲: ۲۳۳: ۲۳۴: ۲۳۵: ۲۳۶: ۲۳۷: ۲۳۸: ۲۳۹: ۲۴۰: ۲۴۱: ۲۴۲: ۲۴۳: ۲۴۴: ۲۴۵: ۲۴۶: ۲۴۷: ۲۴۸: ۲۴۹: ۲۵۰: ۲۵۱: ۲۵۲: ۲۵۳: ۲۵۴: ۲۵۵: ۲۵۶: ۲۵۷: ۲۵۸: ۲۵۹: ۲۶۰: ۲۶۱: ۲۶۲: ۲۶۳: ۲۶۴: ۲۶۵: ۲۶۶: ۲۶۷: ۲۶۸: ۲۶۹: ۲۷۰: ۲۷۱: ۲۷۲: ۲۷۳: ۲۷۴: ۲۷۵: ۲۷۶: ۲۷۷: ۲۷۸: ۲۷۹: ۲۸۰: ۲۸۱: ۲۸۲: ۲۸۳: ۲۸۴: ۲۸۵: ۲۸۶: ۲۸۷: ۲۸۸: ۲۸۹: ۲۹۰: ۲۹۱: ۲۹۲: ۲۹۳: ۲۹۴: ۲۹۵: ۲۹۶: ۲۹۷: ۲۹۸: ۲۹۹: ۳۰۰: ۳۰۱: ۳۰۲: ۳۰۳: ۳۰۴: ۳۰۵: ۳۰۶: ۳۰۷: ۳۰۸: ۳۰۹: ۳۱۰: ۳۱۱: ۳۱۲: ۳۱۳: ۳۱۴: ۳۱۵: ۳۱۶: ۳۱۷: ۳۱۸: ۳۱۹: ۳۲۰: ۳۲۱: ۳۲۲: ۳۲۳: ۳۲۴: ۳۲۵: ۳۲۶: ۳۲۷: ۳۲۸: ۳۲۹: ۳۳۰: ۳۳۱: ۳۳۲: ۳۳۳: ۳۳۴: ۳۳۵: ۳۳۶: ۳۳۷: ۳۳۸: ۳۳۹: ۳۴۰: ۳۴۱: ۳۴۲: ۳۴۳: ۳۴۴: ۳۴۵: ۳۴۶: ۳۴۷: ۳۴۸: ۳۴۹: ۳۵۰: ۳۵۱: ۳۵۲: ۳۵۳: ۳۵۴: ۳۵۵: ۳۵۶: ۳۵۷: ۳۵۸: ۳۵۹: ۳۶۰: ۳۶۱: ۳۶۲: ۳۶۳: ۳۶۴: ۳۶۵: ۳۶۶: ۳۶۷: ۳۶۸: ۳۶۹: ۳۷۰: ۳۷۱: ۳۷۲: ۳۷۳: ۳۷۴: ۳۷۵: ۳۷۶: ۳۷۷: ۳۷۸: ۳۷۹: ۳۸۰: ۳۸۱: ۳۸۲: ۳۸۳: ۳۸۴: ۳۸۵: ۳۸۶: ۳۸۷: ۳۸۸: ۳۸۹: ۳۹۰: ۳۹۱: ۳۹۲: ۳۹۳: ۳۹۴: ۳۹۵: ۳۹۶: ۳۹۷: ۳۹۸: ۳۹۹: ۴۰۰: ۴۰۱: ۴۰۲: ۴۰۳: ۴۰۴: ۴۰۵: ۴۰۶: ۴۰۷: ۴۰۸: ۴۰۹: ۴۱۰: ۴۱۱: ۴۱۲: ۴۱۳: ۴۱۴: ۴۱۵: ۴۱۶: ۴۱۷: ۴۱۸: ۴۱۹: ۴۲۰: ۴۲۱: ۴۲۲: ۴۲۳: ۴۲۴: ۴۲۵: ۴۲۶: ۴۲۷: ۴۲۸: ۴۲۹: ۴۳۰: ۴۳۱: ۴۳۲: ۴۳۳: ۴۳۴: ۴۳۵: ۴۳۶: ۴۳۷: ۴۳۸: ۴۳۹: ۴۴۰: ۴۴۱: ۴۴۲: ۴۴۳: ۴۴۴: ۴۴۵: ۴۴۶: ۴۴۷: ۴۴۸: ۴۴۹: ۴۵۰: ۴۵۱: ۴۵۲: ۴۵۳: ۴۵۴: ۴۵۵: ۴۵۶: ۴۵۷: ۴۵۸: ۴۵۹: ۴۶۰: ۴۶۱: ۴۶۲: ۴۶۳: ۴۶۴: ۴۶۵: ۴۶۶: ۴۶۷: ۴۶۸: ۴۶۹: ۴۷۰: ۴۷۱: ۴۷۲: ۴۷۳: ۴۷۴: ۴۷۵: ۴۷۶: ۴۷۷: ۴۷۸: ۴۷۹: ۴۸۰: ۴۸۱: ۴۸۲: ۴۸۳: ۴۸۴: ۴۸۵: ۴۸۶: ۴۸۷: ۴۸۸: ۴۸۹: ۴۹۰: ۴۹۱: ۴۹۲: ۴۹۳: ۴۹۴: ۴۹۵: ۴۹۶: ۴۹۷: ۴۹۸: ۴۹۹: ۵۰۰: ۵۰۱: ۵۰۲: ۵۰۳: ۵۰۴: ۵۰۵: ۵۰۶: ۵۰۷: ۵۰۸: ۵۰۹: ۵۱۰: ۵۱۱: ۵۱۲: ۵۱۳: ۵۱۴: ۵۱۵: ۵۱۶: ۵۱۷: ۵۱۸: ۵۱۹: ۵۲۰: ۵۲۱: ۵۲۲: ۵۲۳: ۵۲۴: ۵۲۵: ۵۲۶: ۵۲۷: ۵۲۸: ۵۲۹: ۵۳۰: ۵۳۱: ۵۳۲: ۵۳۳: ۵۳۴: ۵۳۵: ۵۳۶: ۵۳۷: ۵۳۸: ۵۳۹: ۵۴۰: ۵۴۱: ۵۴۲: ۵۴۳: ۵۴۴: ۵۴۵: ۵۴۶: ۵۴۷: ۵۴۸: ۵۴۹: ۵۵۰: ۵۵۱: ۵۵۲: ۵۵۳: ۵۵۴: ۵۵۵: ۵۵۶: ۵۵۷: ۵۵۸: ۵۵۹: ۵۶۰: ۵۶۱: ۵۶۲: ۵۶۳: ۵۶۴: ۵۶۵: ۵۶۶: ۵۶۷: ۵۶۸: ۵۶۹: ۵۷۰: ۵۷۱: ۵۷۲: ۵۷۳: ۵۷۴: ۵۷۵: ۵۷۶: ۵۷۷: ۵۷۸: ۵۷۹: ۵۸۰: ۵۸۱: ۵۸۲: ۵۸۳: ۵۸۴: ۵۸۵: ۵۸۶: ۵۸۷: ۵۸۸: ۵۸۹: ۵۹۰: ۵۹۱: ۵۹۲: ۵۹۳: ۵۹۴: ۵۹۵: ۵۹۶: ۵۹۷: ۵۹۸: ۵۹۹: ۶۰۰: ۶۰۱: ۶۰۲: ۶۰۳: ۶۰۴: ۶۰۵: ۶۰۶: ۶۰۷: ۶۰۸: ۶۰۹: ۶۱۰: ۶۱۱: ۶۱۲: ۶۱۳: ۶۱۴: ۶۱۵: ۶۱۶: ۶۱۷: ۶۱۸: ۶۱۹: ۶۲۰: ۶۲۱: ۶۲۲: ۶۲۳: ۶۲۴: ۶۲۵: ۶۲۶: ۶۲۷: ۶۲۸: ۶۲۹: ۶۳۰: ۶۳۱: ۶۳۲: ۶۳۳: ۶۳۴: ۶۳۵: ۶۳۶: ۶۳۷: ۶۳۸: ۶۳۹: ۶۴۰: ۶۴۱: ۶۴۲: ۶۴۳: ۶۴۴: ۶۴۵: ۶۴۶: ۶۴۷: ۶۴۸: ۶۴۹: ۶۵۰: ۶۵۱: ۶۵۲: ۶۵۳: ۶۵۴: ۶۵۵: ۶۵۶: ۶۵۷: ۶۵۸: ۶۵۹: ۶۶۰: ۶۶۱: ۶۶۲: ۶۶۳: ۶۶۴: ۶۶۵: ۶۶۶: ۶۶۷: ۶۶۸: ۶۶۹: ۶۷۰: ۶۷۱: ۶۷۲: ۶۷۳: ۶۷۴: ۶۷۵: ۶۷۶: ۶۷۷: ۶۷۸: ۶۷۹: ۶۸۰: ۶۸۱: ۶۸۲: ۶۸۳: ۶۸۴: ۶۸۵: ۶۸۶: ۶۸۷: ۶۸۸: ۶۸۹: ۶۹۰: ۶۹۱: ۶۹۲: ۶۹۳: ۶۹۴: ۶۹۵: ۶۹۶: ۶۹۷: ۶۹۸: ۶۹۹: ۷۰۰: ۷۰۱: ۷۰۲: ۷۰۳: ۷۰۴: ۷۰۵: ۷۰۶: ۷۰۷: ۷۰۸: ۷۰۹: ۷۱۰: ۷۱۱: ۷۱۲: ۷۱۳: ۷۱۴: ۷۱۵: ۷۱۶: ۷۱۷: ۷۱۸: ۷۱۹: ۷۲۰: ۷۲۱: ۷۲۲: ۷۲۳: ۷۲۴: ۷۲۵: ۷۲۶: ۷۲۷: ۷۲۸: ۷۲۹: ۷۳۰: ۷۳۱: ۷۳۲: ۷۳۳: ۷۳۴: ۷۳۵: ۷۳۶: ۷۳۷: ۷۳۸: ۷۳۹: ۷۴۰: ۷۴۱: ۷۴۲: ۷۴۳: ۷۴۴: ۷۴۵: ۷۴۶: ۷۴۷: ۷۴۸: ۷۴۹: ۷۵۰: ۷۵۱: ۷۵۲: ۷۵۳: ۷۵۴: ۷۵۵: ۷۵۶: ۷۵۷: ۷۵۸: ۷۵۹: ۷۶۰: ۷۶۱: ۷۶۲: ۷۶۳: ۷۶۴: ۷۶۵: ۷۶۶: ۷۶۷: ۷۶۸: ۷۶۹: ۷۷۰: ۷۷۱: ۷۷۲: ۷۷۳: ۷۷۴: ۷۷۵: ۷۷۶: ۷۷۷: ۷۷۸: ۷۷۹: ۷۸۰: ۷۸۱: ۷۸۲: ۷۸۳: ۷۸۴: ۷۸۵: ۷۸۶: ۷۸۷: ۷۸۸: ۷۸۹: ۷۹۰: ۷۹۱: ۷۹۲: ۷۹۳: ۷۹۴: ۷۹۵: ۷۹۶: ۷۹۷: ۷۹۸: ۷۹۹: ۸۰۰: ۸۰۱: ۸۰۲: ۸۰۳: ۸۰۴: ۸۰۵: ۸۰۶: ۸۰۷: ۸۰۸: ۸۰۹: ۸۱۰: ۸۱۱: ۸۱۲: ۸۱۳: ۸۱۴: ۸۱۵: ۸۱۶: ۸۱۷: ۸۱۸: ۸۱۹: ۸۲۰: ۸۲۱: ۸۲۲: ۸۲۳: ۸۲۴: ۸۲۵: ۸۲۶: ۸۲۷: ۸۲۸: ۸۲۹: ۸۳۰: ۸۳۱: ۸۳۲: ۸۳۳: ۸۳۴: ۸۳۵: ۸۳۶: ۸۳۷: ۸۳۸: ۸۳۹: ۸۴۰: ۸۴۱: ۸۴۲: ۸۴۳: ۸۴۴: ۸۴۵: ۸۴۶: ۸۴۷: ۸۴۸: ۸۴۹: ۸۵۰: ۸۵۱: ۸۵۲: ۸۵۳: ۸۵۴: ۸۵۵: ۸۵۶: ۸۵۷: ۸۵۸: ۸۵۹: ۸۶۰: ۸۶۱: ۸۶۲: ۸۶۳: ۸۶۴: ۸۶۵: ۸۶۶: ۸۶۷: ۸۶۸: ۸۶۹: ۸۷۰: ۸۷۱: ۸۷۲: ۸۷۳: ۸۷۴: ۸۷۵: ۸۷۶: ۸۷۷: ۸۷۸: ۸۷۹: ۸۸۰: ۸۸۱: ۸۸۲: ۸۸۳: ۸۸۴: ۸۸۵: ۸۸۶: ۸۸۷: ۸۸۸: ۸۸۹: ۸۹۰: ۸۹۱: ۸۹۲: ۸۹۳: ۸۹۴: ۸۹۵: ۸۹۶: ۸۹۷: ۸۹۸: ۸۹۹: ۹۰۰: ۹۰۱: ۹۰۲: ۹۰۳: ۹۰۴: ۹۰۵: ۹۰۶: ۹۰۷: ۹۰۸: ۹۰۹: ۹۱۰: ۹۱۱: ۹۱۲: ۹۱۳: ۹۱۴: ۹۱۵: ۹۱۶: ۹۱۷: ۹۱۸: ۹۱۹: ۹۲۰: ۹۲۱: ۹۲۲: ۹۲۳: ۹۲۴: ۹۲۵: ۹۲۶: ۹۲۷: ۹۲۸: ۹۲۹: ۹۳۰: ۹۳۱: ۹۳۲: ۹۳۳: ۹۳۴: ۹۳۵: ۹۳۶: ۹۳۷: ۹۳۸: ۹۳۹: ۹۴۰: ۹۴۱: ۹۴۲: ۹۴۳: ۹۴۴: ۹۴۵: ۹۴۶: ۹۴۷: ۹۴۸: ۹۴۹: ۹۵۰: ۹۵۱: ۹۵۲: ۹۵۳: ۹۵۴: ۹۵۵: ۹۵۶: ۹۵۷: ۹۵۸: ۹۵۹: ۹۶۰: ۹۶۱: ۹۶۲: ۹۶۳: ۹۶۴: ۹۶۵: ۹۶۶: ۹۶۷: ۹۶۸: ۹۶۹: ۹۷۰: ۹۷۱: ۹۷۲: ۹۷۳: ۹۷۴: ۹۷۵: ۹۷۶: ۹۷۷: ۹۷۸: ۹۷۹: ۹۸۰: ۹۸۱: ۹۸۲: ۹۸۳: ۹۸۴: ۹۸۵: ۹۸۶: ۹۸۷: ۹۸۸: ۹۸۹: ۹۹۰: ۹۹۱: ۹۹۲: ۹۹۳: ۹۹۴: ۹۹۵: ۹۹۶: ۹۹۷: ۹۹۸: ۹۹۹: ۱۰۰۰: ۱۰۰۱: ۱۰۰۲: ۱۰۰۳: ۱۰۰۴: ۱۰۰۵: ۱۰۰۶: ۱۰۰۷: ۱۰۰۸: ۱۰۰۹: ۱۰۱۰: ۱۰۱۱: ۱۰۱۲: ۱۰۱۳: ۱۰۱۴: ۱۰۱۵: ۱۰۱۶: ۱۰۱۷: ۱۰۱۸: ۱۰۱۹: ۱۰۲۰: ۱۰۲۱: ۱۰۲۲: ۱۰۲۳: ۱۰۲۴: ۱۰۲۵: ۱۰۲۶: ۱۰۲۷: ۱۰۲۸: ۱۰۲۹: ۱۰۳۰: ۱۰۳۱: ۱۰۳۲: ۱۰۳۳: ۱۰۳۴: ۱۰۳۵: ۱۰۳۶: ۱۰۳۷: ۱۰۳۸: ۱۰۳۹: ۱۰۴۰: ۱۰۴۱: ۱۰۴۲: ۱۰۴۳: ۱۰۴۴: ۱۰۴۵: ۱۰۴۶: ۱۰۴۷: ۱۰۴۸: ۱۰۴۹: ۱۰۵۰: ۱۰۵۱: ۱۰۵۲: ۱۰۵۳: ۱۰۵۴: ۱۰۵۵: ۱۰۵۶: ۱۰۵۷: ۱۰۵۸: ۱۰۵۹: ۱۰۶۰: ۱۰۶۱: ۱۰۶۲: ۱۰۶۳: ۱۰۶۴: ۱۰۶۵: ۱۰۶۶: ۱۰۶۷: ۱۰۶۸: ۱۰۶۹: ۱۰۷۰: ۱۰۷۱: ۱۰۷۲: ۱۰۷۳: ۱۰۷۴: ۱۰۷۵: ۱۰۷۶: ۱۰۷۷: ۱۰۷۸: ۱۰۷۹: ۱۰۸۰: ۱۰۸۱: ۱۰۸۲: ۱۰۸۳: ۱۰۸۴: ۱۰۸۵: ۱۰۸۶: ۱۰۸۷: ۱۰۸۸: ۱۰۸۹: ۱۰۹۰: ۱۰۹۱: ۱۰۹۲: ۱۰۹۳: ۱۰۹۴: ۱۰۹۵: ۱۰۹۶: ۱۰۹۷: ۱۰۹۸: ۱۰۹۹: ۱۱۰۰: ۱۱۰۱: ۱۱۰۲: ۱۱۰۳: ۱۱۰۴: ۱۱۰۵: ۱۱۰۶: ۱۱۰۷: ۱۱۰۸: ۱۱۰۹: ۱۱۱۰: ۱۱۱۱: ۱۱۱۲: ۱۱۱۳: ۱۱۱۴: ۱۱۱۵: ۱۱۱۶: ۱۱۱۷: ۱۱۱۸: ۱۱۱۹: ۱۱۲۰: ۱۱۲۱: ۱۱۲۲: ۱۱۲۳: ۱۱۲۴: ۱۱۲۵: ۱۱۲۶: ۱۱۲۷: ۱۱۲۸: ۱۱۲۹: ۱۱۳۰: ۱۱۳۱: ۱۱۳۲: ۱۱۳۳: ۱۱۳۴: ۱۱۳۵: ۱۱۳۶: ۱۱۳۷: ۱۱۳۸: ۱۱۳۹: ۱۱۴۰: ۱۱۴۱: ۱۱۴۲: ۱۱۴۳: ۱۱۴۴: ۱۱۴۵: ۱۱۴۶: ۱۱۴۷: ۱۱۴۸: ۱۱۴۹: ۱۱۵۰: ۱۱۵۱: ۱۱۵۲: ۱۱۵۳: ۱۱۵۴: ۱۱۵۵: ۱۱۵۶: ۱۱۵۷: ۱۱۵۸: ۱۱۵۹: ۱۱۶۰: ۱۱۶۱: ۱۱۶۲: ۱۱۶۳: ۱۱۶۴: ۱۱۶۵: ۱۱۶۶: ۱۱۶۷: ۱۱۶۸: ۱۱۶۹: ۱۱۷۰: ۱۱۷۱: ۱۱۷۲: ۱۱۷۳: ۱۱۷۴: ۱۱۷۵: ۱۱۷۶: ۱۱۷۷: ۱۱۷۸: ۱۱۷۹: ۱۱۸۰: ۱۱۸۱: ۱۱۸۲: ۱۱۸۳: ۱۱۸۴: ۱۱۸۵: ۱۱۸۶: ۱۱۸۷: ۱۱۸۸: ۱۱۸۹: ۱۱۹۰: ۱۱۹۱: ۱۱۹۲: ۱۱۹۳: ۱۱۹۴: ۱۱۹۵: ۱۱۹۶: ۱۱۹۷: ۱۱۹۸: ۱۱۹۹: ۱۲۰۰: ۱۲۰۱: ۱۲۰۲: ۱۲۰۳: ۱۲۰۴: ۱۲۰۵: ۱۲۰۶: ۱۲۰۷: ۱۲۰۸: ۱۲۰۹: ۱۲۱۰: ۱۲۱۱: ۱۲۱۲: ۱۲۱۳: ۱۲۱۴: ۱۲۱۵: ۱۲۱۶: ۱۲۱۷: ۱۲۱۸: ۱۲۱۹: ۱۲۲۰: ۱۲۲۱: ۱۲۲۲: ۱۲۲۳: ۱۲۲۴: ۱۲۲۵: ۱۲۲۶: ۱۲۲۷: ۱۲۲۸: ۱۲۲۹: ۱۲۳۰: ۱۲۳۱: ۱۲۳۲: ۱۲۳۳: ۱۲۳۴: ۱۲۳۵: ۱۲۳۶: ۱۲۳۷: ۱۲۳۸: ۱۲۳۹: ۱۲۴۰: ۱۲۴۱: ۱۲۴۲: ۱۲۴۳: ۱۲۴۴: ۱۲۴۵: ۱۲۴۶: ۱۲۴۷: ۱۲۴۸: ۱۲۴۹: ۱۲۵۰: ۱۲۵۱: ۱۲۵۲: ۱۲۵۳: ۱۲۵۴: ۱۲۵۵: ۱۲۵۶: ۱۲۵۷: ۱۲۵۸: ۱۲۵۹: ۱۲۶۰: ۱۲۶۱: ۱۲۶۲: ۱۲۶۳: ۱۲۶۴: ۱۲۶۵: ۱۲۶۶: ۱۲۶۷: ۱۲۶۸: ۱۲۶۹: ۱۲۷۰: ۱۲۷۱: ۱۲۷۲: ۱۲۷۳: ۱۲۷۴: ۱۲۷۵: ۱۲۷۶: ۱۲۷۷: ۱۲۷۸: ۱۲۷۹: ۱۲۸۰: ۱۲۸۱: ۱۲۸۲: ۱۲۸۳: ۱۲۸۴: ۱۲۸۵: ۱۲۸۶: ۱۲۸۷: ۱۲۸۸: ۱۲۸۹: ۱۲۹۰: ۱۲۹۱: ۱۲۹۲: ۱۲۹۳: ۱۲۹۴: ۱۲۹۵: ۱۲۹۶: ۱۲۹۷: ۱۲۹۸: ۱۲۹۹: ۱۳۰۰: ۱۳۰۱: ۱۳۰۲: ۱۳۰۳: ۱۳۰۴: ۱۳۰۵: ۱۳۰۶: ۱۳۰۷: ۱۳۰۸: ۱۳۰۹: ۱۳۱۰: ۱۳۱۱: ۱۳۱۲: ۱۳۱۳: ۱۳۱۴: ۱۳۱۵: ۱۳۱۶: ۱۳۱۷: ۱۳۱۸: ۱۳۱۹: ۱۳۲۰: ۱۳۲۱: ۱۳۲۲: ۱۳۲۳: ۱۳۲۴: ۱۳۲۵: ۱۳۲۶: ۱۳۲۷: ۱۳۲۸: ۱۳۲۹: ۱۳۳۰: ۱۳۳۱: ۱۳۳۲: ۱۳۳۳: ۱۳۳۴: ۱۳۳۵: ۱۳۳۶: ۱۳۳۷: ۱۳۳۸: ۱۳۳۹: ۱۳۴۰: ۱۳۴۱: ۱۳۴۲: ۱۳۴۳: ۱۳۴۴: ۱۳۴۵: ۱۳۴۶: ۱۳۴۷: ۱۳۴۸: ۱۳۴۹: ۱۳۵۰: ۱۳۵۱: ۱۳۵۲: ۱۳۵۳: ۱۳۵۴: ۱۳۵۵: ۱۳۵۶: ۱۳۵۷: ۱۳۵۸: ۱۳۵۹: ۱۳۶۰: ۱۳۶۱: ۱۳۶۲: ۱۳۶۳: ۱۳۶۴: ۱۳۶۵: ۱۳۶۶: ۱۳۶۷: ۱۳۶۸: ۱۳۶۹: ۱۳۷۰: ۱۳۷۱: ۱۳۷۲: ۱۳۷۳: ۱۳۷۴: ۱۳۷۵: ۱۳۷۶: ۱۳۷۷: ۱۳۷۸: ۱۳۷۹: ۱۳۸۰: ۱۳۸۱: ۱۳۸۲: ۱۳۸۳: ۱۳۸۴: ۱۳۸۵: ۱۳۸۶: ۱۳۸۷: ۱۳۸۸: ۱۳۸۹: ۱۳۹۰: ۱۳۹۱: ۱۳۹۲: ۱۳۹۳: